

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Lenka Janovská

System národní fronty v Československu v letech 1945-1948

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Jiří Lach, Ph.D., M.A.

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

.....

V Olomouci dne 15. 4. 2011

OBSAH

ÚVOD.....	1
1. DOPAD VÁLKY NA STRANICKÉ SYSTÉMY V EVROPĚ	10
1.1 Vznik vlád národní fronty ve státech střední a východní Evropy	11
1.2 Činnost národních front ve státech střední a východní Evropy.....	14
1.3 Národní fronty ve střední a východní Evropě v letech 1947-1948.....	17
2. VZNIK NÁRODNÍ FRONTY V ČESKOSLOVENSKU.....	21
2.1 Kořeny stranického systému třetí republiky	21
2.2 Vyjednávání o vzniku Národní fronty.....	24
3. NÁRODNÍ FRONTA V LETECH 1945-1948.....	32
3.1 Složení národní fronty	32
3.1.1 České politické strany.....	32
3.1.2 Politické strany na Slovensku.....	34
3.2 Systém Národní fronty.....	36
3.2.1 Poměr politických stran k masovým organizacím.....	37
3.2.2 Vznik nových politických stran.....	39
3.2.3 Komunistická infiltrace nekomunistických stran.....	41
4. ČINNOST NÁRODNÍ FRONTY V LETECH 1945-1948	43
4.1 Důsledky parlamentních voleb v roce 1946.....	44
4.2 Národní fronta po volbách v roce 1946	48
ZÁVĚR	54
PRAMENY A LITERATURA	58
ABSTRAKT	67

SEZNAM ZKRATEK

ČSL.....	Československá strana lidová
ČSNS.....	Československá strana národně socialistická
ČSS.....	Československá strana socialistická
ČSSD.....	Československá sociální demokracie
DS.....	Demokratická strana
HSL'S.....	Hlinkova slovenská Ľudová strana
KSČ.....	Komunistická strana Československa
KSS.....	Komunistická strana Slovenska
KSSS.....	Komunistická strana Sovětského svazu
MKS.....	Maďarská komunistická strana
NF.....	Národní fronta
PSL.....	Polská lidová strana
ROH.....	Revoluční odborové hnutí

ÚVOD

Druhá světová válka měla enormní vliv na změnu evropských stranických systémů. V mnoha státech došlo k rozbití tradiční stranické struktury a k jejímu nahrazení zcela novým uspořádáním. Extrémně pravicové strany byly zakázány a ve státech střední a východní Evropy zmizely pravicové strany takřka úplně. Levicové strany zaznamenaly masivní celoevropský nárůst podpory. Došlo k výrazným socioekonomickým změnám a přesunům obyvatelstva. Ve státech střední a východní Evropy byly poválečné změny nejmarkantnější. Státy nacházející se ve sféře geopolitického zájmu Sovětského svazu prošly během několika let tranzicí od přechodného systému limitovaného pluralismu až k diktaturám sovětského typu.

Vývoj v těchto státech vykazuje v mnoha ohledech podobné rysy a znaky. První poválečné vlády byly budovány pod heslem všeobecného konsensu jako široké koalice komunistických a občanských stran. Tyto vlády vedly první výrazné socioekonomické reformy a podílely se na vyrovnání s minulým režimem. Komunistické strany byly ve většině zemí střední a východní Evropy před válkou slabé, ve většině případů ilegální. Prostřednictvím vládních koalic obsazovaly komunistické strany řízené z Moskvy důležité vládní posty, infiltrovaly státní a bezpečnostní aparát a nestátní organizace. Tímto postupem se jim podařilo během několika let zajistit si významné pozice k úplnému uchopení moci. Občanské politické strany považovaly systém limitovaného pluralismu za ukončení transformačního poválečného procesu. V politickém boji se spoléhaly na volební soutěž a pravidla parlamentní demokracie. Komunistické strany naopak považovaly volby a demokratické instituce za pouze jeden z prostředků boje o moc. Komunistické strany prošly masovým náborem nových členů, byly centralizované a dobře organizované. Od roku 1947 se jejich taktika zostřila a soustředily se na boj o moc i neparlamentní cestou, neboť se parlamentní cesta neosvědčila (viz např. maďarské volby v roce 1945).

Vývoj v Československu v letech 1945 až 1948 vykazuje v mnoha ohledech podobné znaky s ostatními státy střední a východní Evropy.

V období třetí republiky došlo k rozbití tradiční československé politické plurality zrušením předválečných pravicových stran za údajnou kolaboraci s fašistickým režimem. Opozice byla výrazně eliminována a veškeré politické strany byly sdruženy pod střešovou organizaci, národní frontu.

Zkoumané období je ohraničeno dvěma zásadními událostmi – koncem druhé světové války v květnu 1945 a komunistickým pučem v únoru 1948. K plnému uchopení daného tématu a poskytnutí nutných souvislostí práce v některých svých částech tyto mezníky překračuje.

V Československu již od svého vzniku měla komunistická strana na rozdíl od ostatních států střední a východní Evropy silnou podporu voličů. V období první republiky se však komunistická strana nikdy nestala členem vládní koalice. KSČ byla vnímána jako antisystémová strana. Situace se začala měnit až po vypuknutí druhé světové války. Po roce 1939 vznikla dvě exilová odbojová centra – demokratické v Londýně pod vedením Edvarda Beneše a komunistické v Moskvě vedené Klementem Gottwaldem. V průběhu vyjednávání o poválečné podobě československého státu došlo ke sblížení těchto dvou proudů a komunisté byli poprvé akceptováni jako relevantní partneři pro politická jednání. V průběhu války se postupně ustanovila budoucí podoba politického systému československého státu. Všechny zúčastněné strany trvaly na simplifikaci stranického systému a zákazu předválečných pravicových stran za jejich údajnou kolaboraci s fašistickým režimem. Výsledkem dohody, uzavřené na jaře 1945 v Moskvě, byl zákaz předválečných pravicových stran. Povolené politické strany byly sdruženy široké koalici, v národní frontě. Systém národní fronty v období třetí republiky charakterizuje limitovaný počet politických stran, neexistence relevantní povolené opozice a rozdílný vývoj v českých zemích a na Slovensku. I přes určité demokratické znaky nebyl tento systém plně demokratický.

Ke snadnějšímu uchopení tématu je práce rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První kapitola se zabývá poválečnými změnami, které proběhly v politických systémech evropských zemí. Analyzuje dopady války na politické a stranické systémy především ve státech střední a

východní Evropy. Kapitola zkoumá příčiny těchto změn a jejich následné promítnutí do reálné politiky. Tato část shrnuje obecné rysy národních front, zároveň ale neopomíjí specifika vývoje v jednotlivých zemích.

Druhá kapitola je zaměřena na vznik vlády národní fronty v Československu. Poválečný stranický systém představoval částečně negaci prvorepublikového uspořádání. Z tohoto důvodu jsou zde stručně nastíněny hlavní rysy stranického systému první československé republiky. Kapitola se dále zabývá proměnou stranickopolitického zřízení po Mnichovské dohodě a jeho dalším vývojem s ohledem na specifika českých zemí a Slovenska. Zvláštní pozornost je také věnována jednáním exilové vlády, které zformovala poválečnou národní frontu.

Třetí kapitola je zaměřena na složení národní fronty v období třetí republiky. Český a slovenský systém vykazoval ve zkoumaném období významné odlišnosti. Z tohoto důvodu je v práci věnována pozornost zvláště českým a zvláště slovenským stranám. V podkapitolách se práce zabývá nepolitickými organizacemi, především odbory. S ohledem na skutečnost, že vznik nové politické strany byl v tomto období komplikovaný proces, je v jedné z podkapitol analyzována i tato problematika. Poslední podkapitola se věnuje komunistickým metodám infiltrace ostatních politických stran.

Čtvrtá kapitola se zabývá činností národní fronty mezi lety 1945 až 1948. V daném období jsou významným mezníkem parlamentní volby z roku 1946. Komunistická strana v nich potvrdila svou převahu v českých zemích, na Slovensku nezaznamenala tak výrazný úspěch. To jen potvrdilo rozdíl mezi českou a slovenskou částí státu. Význam parlamentních voleb a jejich dopad na politické strany a další vývoj v Československu jsou hlavními tématy této kapitoly.

Práce si klade dva hlavní cíle. Prvním cílem je přiblížení problematiky vzniku a činnosti systémů národních front v zemích střední a východní Evropy po druhé světové válce. Na československém příkladu je zřejmé, že vznik, existence a zánik limitovaně pluralitních systémů byl několikaletý proces, který vyústil v instalaci režimů sovětského typu.

Druhým cílem je analýza vývoje a činnosti stran národní fronty v Československu v letech 1945 až 1948. Hlavní politickou silou v tomto období a absolutním vítězem v parlamentních volbách 1946 byla komunistická strana. Působení nekomunistických stran bylo plně závislé na činnosti KSČ. Činnost KSČ zase závisela na mezinárodněpolitické a vnitrostátní situaci. K analýze vývoje systému národní fronty je tedy klíčové pochopení provázanosti těchto jevů.

Tato práce je případovou studií. Jako hlavní objekt výzkumu byl zvolen systém národní fronty v Československu v letech 1945 až 1948. Jejím cílem je detailní analýza a deskripce zkoumaného případu s ohledem na celkový historický a politický kontext. Práce je založena na metodologickém pluralismu, který umožňuje komplexní zkoumání dané problematiky. Je zde užit empiricko-analytický přístup, jenž umožňuje komplexně uchopit danou problematiku a aplikovat dvě základní metody, deskripci a analýzu. Deskriptivní metoda je použita k sumarizaci základních informací týkajících se zvoleného tématu a poskytuje podklad pro následný rozbor. Tento způsob výzkumu je použit především v těch částech práce, které se věnují historicko-politickým aspektům, které ovlivnily vznik národních front v zemích střední a východní Evropy i vznik národní fronty v Československu. Deskripce je dále použita k popisu proměny stranických systémů a konkrétních historických faktů. Analytická metoda pak umožňuje zkoumat jednotlivé aspekty a vztahy, které ovlivnily utváření národních front v zemích střední a východní Evropy, vznik národní fronty v Československu a její další činnost v následujících třech letech. Obě výše zmíněné metody od sebe nejsou striktně odděleny a v průběhu práce se navzájem kombinují.

Stať se opírá o tyto hypotézy:

1) Ve státech střední a východní Evropy vznikly po druhé světové válce režimy pod vedením širokých koalic, národních front. Jejich cílem byla simplifikace stranických systémů, vyrovnání se s minulostí a poválečné hospodářská obnova. Jejich vlády byly pod vlivem a tlakem komunistických stran řízených z Moskvy. Národní

fronty sloužily jako přímý nástroj sovětizace těchto států a hlavním cílem komunistických stran bylo uchopení veškeré politické moci.

2) České nekomunistické politické strany souhlasily se vznikem systému národní fronty především proto, že věřily, že v limitovaně pluralistickém systému s neexistencí relevantní opozice si zachovají vysoký podíl na moci. Zároveň se domnívaly, že bude zachován parlamentně demokratický systém.

3) Parlamentní volby v roce 1946 potvrdily významnou převahu komunistické strany. Nekomunistické strany se po těchto volbách neshodly na společném postupu proti komunistům. Rozštěpení vnitřních poměrů v nekomunistických politických stranách, jejich neochota ke vzájemné spolupráci a spoléhání na pravidla parlamentní demokracie zapříčinily jejich destabilizaci a následné ovládnutí komunistickou stranou.

Literatura, zabývající se daným tématem, je poměrně početná. Podklady k první kapitole poskytly české i zahraniční zdroje. Byla zde užitá díla, zabývající se poválečnými dějinami Evropy jako celkem (jmenujme publikaci Tonyho Judta *Poválečná Evropa* nebo spis Jana Křena *Dvě století střední Evropy*), které analyzují dopady druhé světové války na evropské země. Jejich výhodou bezesporu je, že se zabývají procesem poválečné obměny celkově, což umožňuje hlubší pochopení dané problematiky. Z hlediska práce je ale limitující, že téma politických stran je často upozaděno na úkor ostatních jevů a událostí (například ekonomických změn, poválečných přesunů obyvatelstva nebo denacifikačního procesu). Z tohoto důvodu tato kapitola vychází především z děl, zabývajících se přímo procesem sovětizace střední východní Evropy. Z nich nejpřínosnější byly publikace Jiřího Vykoukala *Sovětizace východní Evropy. Země střední a východní Evropy v letech 1944-1948* a *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Jedná se o hlubokou analýzu vývoje ve státech střední a východní Evropy.

Autor se v ní zabývá celkovou situací v těchto zemích a také se věnuje každé zemi a jejím specifickým jednotlivě.

Ze zahraničních děl byly v práci použity publikace zabývající se jak sovětizací a komunistickými stranami, tak i poválečným evropským vývojem. Jmenujme především příspěvek Eduarda Marka *Stalin's National Front Strategy for Europe, 1941-1947*, vydaného v rámci projektu Cold War International History Project. Tento příspěvek přináší zcela zásadní informace o válečných záměrech Moskvy na ovládnutí a sovětizaci států střední a východní Evropy prostřednictvím vybudování systémů národních front. Komunistickými stranami střední a východní Evropy se podrobně zabývá Anna Grzymala-Busse v příspěvku *The Organizational Strategies of Communist Parties in East Central Europe, 1945-1989*. Zde se věnuje především organizační struktuře komunistických stran a složení a působení jejich elit.

Odborná literatura, zabývající se stranickým systémem třetí republiky, je poměrně bohatá. Často se ale soustředí úzce na komunistickou stranu. To je zapříčiněné skutečností, že hrála ve stranickém systému nejvýraznější roli a její politika v podstatě určovala politickou linii státu. Téma národní fronty a nekomunistických politických stran zatím není v odborné literatuře příliš zpracované.

Zdroje ke kapitolám, které se zabývají československou národní frontou, je nutno rozdělit do několika okruhů. Prvním okruhem je literatura, věnující se přímo vzniku národní fronty a československému stranickému systému v daném období. Velkou část z ní tvoří díla vyšla před rokem 1989. Ta jsou značně tendenční a zkreslená dobovou propagandou, proto z nich pro potřeby této práce byly použity především primární zdroje, například politické programy národní fronty. V těch částech práce, které se zabývají činností a složením československé národní fronty, je čerpáno především z děl vyšlých po roce 1989. Základní literaturou k této práci byla díla Karla Kaplana. Jeho publikace jsou založené na empirickém přístupu. Prostřednictvím práce s archivními materiály mapuje nejdůležitější události a procesy prvních let komunistické vlády v Československu, přičemž se vždy snaží o maximální objektivitu. K. Kaplan se zabývá nejen situací před

únorovým převratem, ale také i průběhem komunistického puče a řadou s tím souvisejících fenoménů. I přesto, že se problematice systému národní fronty nevěnuje výlučně, ve svých dílech se podrobně zabývá Komunistickou stranou Československa i nekomunistickými stranami, které v tomto období působily, jejich vzájemným vztahům i vnitrostranickému vývoji. Z Kaplanových publikací, ze kterých tato práce čerpá, jmenujme *Československo v letech 1945-48, Pět kapitol o únoru* nebo *Mocní a bezmocní*.

Politickým systémem třetí republiky se podrobně zabývá Jiří Kocian. Tento historik se specializuje na české a československé dějiny po roce 1945, vývoj politického systému a politického stranictví. Kromě politického a stranického systému se zabývá podrobně i národně socialistickou stranou. Práce čerpá jak z publikací o politickém systému třetí republiky, (např. *Poválečný vývoj v Československu 1945-1948*), tak i z děl, zabývajících se národně socialistickou stranou. K důkladnému rozboru politického systému období třetí republiky posloužily dále spisy *Politický systém České republiky. Historie a současnost* od autorů Karla Vodičky a Ladislava Cabady, dále *Ústavní systém České republiky. Základy českého ústavního práva* od Aleše Gerlocha, Jiřího Hřebejka a Vladimíra Zoubka a další.

Dalším okruh literatury, použité ke zpracování problematiky československé národní fronty v letech 1945 až 1948, tvoří díla, která se přímo zabývají jednotlivými stranami. Souhrnně se politickým stranám, které působily v Československu v daném období věnuje sborník *Politické strany. Vývoj politického stranictví na území Českých zemí a Československa v letech 1861-1998*. Sborník obsahuje analýzu stranickopolitickému systému jako celku i jednotlivých politických stran. Velkou výhodou tohoto sborníku je jeho komplexnost a rozmanitost. Zabývá se i těmi politickými strany, které v ostatní literatuře bývají často opomíjeny z důvodu jejich malého významu.

K částem práce, které se věnují vývoji na Slovensku, byla nejpřínosnější díla autorů Ľubomíra Liptáka, Lubomíra Kopečka a Michala Barnovského. Publikace Ľ. Liptáka, *Politické strany na Slovensku 1860-1989*, se zabývá veškerými politickými stranami, které

existovaly na Slovensku v daném období. Jejím největším kladem je, že se věnuje i stranám, které byly nevýznamné a bez politického vlivu (například stranám národnostních menšin v období Slovenské republiky). Lubomír Kopeček se v publikaci *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku* zabývá politickým a stranickým uspořádáním v daném období jako celkem. Nevěnuje se podrobně vývoji v jednotlivých stranách, nicméně poskytuje cennou politologickou analýzu daného systému.

Kromě jmenovaných děl se práce opírá a mnoho dalších zdrojů, které se zabývají jednotlivými specifickými oblastmi. Problematiku odborů přehledně analyzuje František Čapka v knize *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. K analýze stranického systému druhé republiky byly velmi přínosné publikace dvojice autorů Jana Gebharta a Jana Kuklíka, kteří se podrobně zabývají vznikem a vývojem politického systému v daném období a existujícími stranami. Pro práci byly dále nezbytné publikace, zabývající se problematikou vývoje v londýnském exilu a prezidentských dekretů. Tou se zabývá Jan Kuklík (např. *Londýnský exil a obnova Československa, Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*). Jeho výzkum vychází z dobových pramenů, které jsou v publikacích částečně přetištěné a na jejich základě analyzuje význam zkoumaných událostí, jejich dopad a politické důsledky.

Dalším okruhem děl, zabývajících se exilovým vývojem, vznikem a fungováním třetí republiky, je memoárová literatura. Ta byla velmi důležitá především pro zpracování vývoje v londýnském exilu, při kterých došlo k první formulaci a rozhodnutí o budoucím uspořádání stranického systému v Československu. Prameny v práci použité představují přímé svědectví účastníků vyjednávání o budoucí podobě státu, jejich postoje a myšlenky. Z tohoto důvodu jsou zde často citovány paměti Edvarda Beneše z období exilové vlády a jejich zásadních rozhodnutí, jako i svědectví jeho spolupracovníků v exilové vládě (Prokop Drtina, Ladislav Feierabend).

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu diplomové práce, Doc. PhDr. Jiřímu Lachovi, Ph.D., M.A., za odborné vedení, cenné rady a připomínky při psaní této práce.

1. DOPAD VÁLKY NA STRANICKÉ SYSTÉMY V EVROPĚ

Národní fronty (nebo jim podobné systémy) jako uspořádání stranického systému pod vedením komunistických stran vznikaly v posledních letech války či těsně po ní v mnoha státech Evropy. Návrat ke stranickým soustavám, které fungovaly před válkou, nebyl možný. Celá Evropa byla nucena řešit otázku, jak zrekonstruovat politické strany, které byly po válce rozprášené a disfunkční a jak obnovit stranické systémy a neopakovat jejich předválečné chyby. Požadavky na simplifikaci stranických systémů a konsensuální politiku se objevovaly i v západní Evropě. Koaliční vlády, které po válce vznikaly, byly podstatně odlišné ve státech západní a východní Evropy.

Dopad války na politické a stranické systémy ve všech evropských státech byl enormní. Nejvýznamnějším prvkem bylo masivní celoevropské posílení levicových stran v důsledku levicového smýšlení obyvatelstva. Některé politické strany zcela zmizely ze stranických systémů – krajně pravicové strany byly zakázány kvůli spolupráci s fašismem, ve východní Evropě pravicové strany takřka zcela zanikly. Ve státech střední a východní Evropy v souvislosti s poválečnými přesuny obyvatelstva zmizela politická reprezentace německých menšin.¹

K moci se tedy v poválečných letech dostávaly často středo-levé a levicové vlády, které se částečně podobaly vládám lidové fronty z druhé poloviny 30. let.² Levicové strany těžily ze svého antifašistického charakteru a ze zapojení do odbojového hnutí. K jejich podpoře přispěla i vlna vděku a obdivu k Sovětskému svazu, která v zemích střední a východní Evropy často souvisela s myšlenkou slovanské vzájemnosti.³

---

¹ Některé z těchto politických stran byly velmi významné a před válkou hrály ve stranických systémech velkou úlohu. Například v předválečném Československu získala v parlamentních volbách v roce 1935 Sudetoněmecká strana 15,2 % všech odevzdaných hlasů a stala se tak vítězem voleb. MAREK, Pavel: *Sudetoněmecká strana*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl I. Období 1861-1938*. Brno 2005, s. 906.

² JUDT, Tony: *Poválečná Evropa*. Praha 2008, s. 66.

³ Postoj k levici, zvláště ke komunismu, však nebyl jednotný a představoval širokou názorovou platformu od nekritického obdivu až po protisovětské postoje. Ty často pocházely ještě z předválečné doby. K tomu se navíc přidaly i tradiční protiruské postoje

Nově na významu získávaly křesťanskodemokratické strany, které společně s komunisty, socialisty a několika radikálními a liberálními uskupeními stály v čele prvních poválečných západoevropských vlád. Spolu s nimi se na čas vrátily ideje a politické programy z dob lidových front z druhé poloviny 30. let. Ze států západní Evropy se ve volbách v prvních poválečných letech prosadili výrazně komunisté v Itálii a ve Francii.⁴ Levicové nekomunistické strany zaznamenaly v prvních poválečných letech v západní Evropě významný úspěch, nicméně v žádné zemi s výjimkou Velké Británie a států severní Evropy nemohly vládnout samy. Velký nárůst podpory zaznamenaly rovněž křesťanskodemokratické strany, především v Západním Německu, Itálii a ve Francii.⁵

Stejně jako ve východní Evropě se i na západě objevovaly myšlenky zavedení plánovaného hospodářství. Tento postoj byl nejbližší socialistům. Mezi stoupence plánovaného hospodářství však často patřili i představitelé křesťanskodemokratických stran. Prosazovaly se i myšlenky na rozsáhlé znárodnění,⁶ zavedení státního systému sociální podpory a zabezpečení a pozemkových reforem.⁷

1.1 Vznik vlád národní fronty ve státech střední a východní Evropy

V poválečném vývoji států střední a východní Evropy je možno nalézt řadu podobných prvků a tendencí. Komunistické režimy vznikly jak ve výrazně antisovětských či antikomunistických zemích, kde na počátku stály marginální skupiny komunistů (Polsko, Maďarsko, Rumunsko,

---

(zvláště v Polsku a v Maďarsku) i nové zkušenosti s postupem sovětské okupační správy a Rudé armády. KŘEN, Jan: *Dvě století střední Evropy*. Praha 2005, s. 547.

⁴ V Itálii získala Komunistická strana Itálie ve volbách v roce 1946 19 % hlasů, ve Francii ve stejném roce 28,6 %. Dalšího významného úspěchu dosáhli v Belgii (13 %), naopak ve Velké Británii pouze 0,4 %. Více o vzestupu komunistických stran v západní Evropě viz: ALBRIGHT, David E. (Ed.): *Communism and Political Systems in Western Europe*. Boulder 1979.

⁵ To souvisí i s rozšířením volebního práva na ženy (ve Francii získaly ženy volební právo v roce 1944, v Itálii v roce 1945, v Belgii v roce 1948).

Volební výsledky viz CARAMANI, Daniele: *The Societies in Europe. Elections in Western Europe since 1815. Electoral Results by Constituencies*. New York 2000.

⁶ Například jedním ze základních bodů programu britské Labouristické strany po roce 1945 se stalo znárodnění dolů, železnic, dopravy a služeb.

⁷ Poválečné pozemkové reformy byly nejradikálnější ve státech východní Evropy. Podobně radikální změnou prošla ze západních států pouze Itálie.

vznikající Německá demokratická republika), tak i těch státech, kde komunistické strany měly od svého vzniku velký vliv (Československo, Bulharsko).⁸ Do roku 1948 se stranické systémy těchto států přeměnily z limitovaně pluralitních systémů na režimy sovětského typu, tedy systémů s hegemonní stranou, ve kterých ostatní politické strany, které zůstaly zachovány, fungovaly pouze jako její satelity.

Tento proces je v odborné literatuře nazýván sovětizace. Termín sovětizace je používán pro výklad vnitropolitických reálií a vývoj států střední a východní Evropy ve druhé polovině 40. let. Zahrnuje definici způsobu vzniku komunistických režimů v těchto státech v historické, politologické i sociologické rovině. Také je používán také ve vztahu ke změně geopolitických reálií po druhé světové válce nebo celkovému vývoji v poválečných letech.⁹ V této práci definuje pojem sovětizace proces vzniku komunistických režimů v zemích střední a východní Evropy.

Sovětský svaz a přítomnost Rudé armády v zemích střední a východní Evropy byl základním geopolitickým faktorem, který určil budoucí vývoj v těchto státech. SSSR měl mocenské a vojenské dispozice k tomu, aby bezprostředně po ukončení války zavedl v okupovaných zemích vlastní systém nebo je dokonce připojil ke svému území. S ohledem na mezinárodně-politickou situaci a s cílem udržet iluzi pokračování spolupráce se západem se rozhodl pro zachování suverénních států ve střední a východní Evropě a jejich postupnou transformaci. Sovětský svaz měl zájem na tom, aby zde vznikly režimy, které mu budou nakloněny a pro první poválečná léta byl vznik těchto zřízení jeho prioritou.¹⁰ Základ politických systémů ve střední a východní Evropě tvořily aliance občanských stran, socialistů a komunistů. Jan Křen hodnotí vstup komunistických stran do vlád jako změnu ještě výraznější, než nástup socialistů do vládní role po roce 1918. Do vládnoucích koalicí totiž vstoupily strany, které byly ve většině států před válkou ilegální,

---

⁸ VYKOUKAL, Jiří: *Sovětizace, lidová demokracie a komunismus*. In: *Sovětizace východní Evropy. Země střední a východní Evropy v letech 1944-1948*. Praha 1995, s. 7.

⁹ VYKOUKAL, Jiří: *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha 2000, s. 95.

¹⁰ RUPNIK, Jacques: *Jiná Evropa*. Praha 1992, s. 85.

považované za extremistické, se silnými totalitárními dispozicemi a klientskými vztahy na Moskvu.¹¹

Ve státech střední a východní Evropy vznikaly národní fronty (nazývané rovněž lidové nebo vlastenecké) jako součást plánu Sovětského svazu na ovlivňování jejich vnitřní politiky a jako přímý nástroj socializace těchto států. Podle některých zdrojů měl Stalin již v průběhu války připravenou a velmi propracovanou strategii k převzetí moci na územích osvobozených sovětskou armádou. Ta předpokládala založení národních front inspirovaných lidovými frontami ze 30. let, kdy malé komunistické strany měly vytvořit široké koalice pod svým vedením a jejich prostřednictvím se dostanou k moci.¹² Šlo tedy především o to, aby se slabé komunistické strany prosadily jako silné politické subjekty. Tímto postupem měla být omezena opozice a široké koalice měly získat lidovou podporu reformním programům a programům na poválečnou obnovu států. Západní státy by tak nemohly mít reálné námítky proti složení vlád, které by byly pouze v rukách komunistů. Národní fronty se měly stát politickým centrem, které v každé zemi vytvoří politickou základnu, z níž by komunisté provedli původní, autochtonní revoluci, při které by vznik socialistického tábora opticky splýnul s rozšiřováním sovětského vlivu.¹³

Zájem Sovětského svazu na řízení sovětizace v zemích střední a východní Evropy je zřejmý především na jeho snaze o co nejúžší propojení s činností tamních politických stran. Jedním z jeho hlavních projevů byla činnost Informačního byra komunistických stran (Informbyra), založeného v září 1947 ve Szkalrské Porebě. To mělo sloužit jako poradní orgán komunistických stran ke koordinaci jejich činnosti a výměně zkušeností. Ve skutečnosti šlo však o nástroj větší sovětské kontroly a jeho úkolem bylo posilovat a udržovat sovětský dohled nad komunistickými stranami střední a východní Evropy.¹⁴

---

¹¹ KŘEN, Jan: *c.d.*, s. 556.

¹² MARK, Eduard: *Stalin's National Front Strategy for Europe, 1941-1947*. Washington 2001, s. 6-7. Dostupné z <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACFB11.pdf> 911- 4. (11. 4. 2011)

¹³ VYKOUKAL, J.: *Sovětizace, lidová demokracie a komunismus*. s. 21.

¹⁴ GIBIANSKIJ, Leonid: *Informbyro a východní Evropa: vzájemný poměr vnitřních a vnějších faktorů v procesu sovětizace*. Soudobé dějiny, 1, 1994, č. 4/5, s. 470-471.

Stalinova strategie dále předpokládala, že komunisty ovládané národní fronty získají masovou podporu a ustanoví se prostřednictvím svobodných voleb.¹⁵ Již v průběhu války byli komunisté prezentováni jako hlavní představitelé odporu proti hitlerovskému Německu, což podstatně zvýšilo jejich kredit v očích veřejnosti. Komunisté měli získat politickou moc proniknutím do struktur občanské společnosti. Zároveň měli zorganizovat stranu tak, aby odpovídala reálné situaci v dané zemi a zajistit si do voleb takové pozice, které by vedly k jejich vítězství a legálnímu převzetí moci.¹⁶

1.2 Činnost národních front ve státech střední a východní Evropy

Spolupráce nově vznikajících koalic, národních front, byla pevně zakotvená v závazných veřejných programech. Jejich rozhodnutí měla být vždy konsensuální, s opozicí se nepočítalo. Tato konsensuální politika byla všeobecným požadavkem v poválečné době a její rizika, především oslabení jednoho z pilířů principů demokracie, střídání vlády a opozice, nebyla na první pohled patrná. Hlavním proklamovaným cílem národních front byla důsledná likvidace fašismu. Politické strany, zastoupené ve vládách národní fronty, dále spojovala nutnost řešit akutní poválečné problémy jako hospodářskou obnovu, znovunastolení základního právního pořádku a řádné státní správy.¹⁷

Program národních front byl zaměřen především na dělníky, drobné živnostníky a rolníky. Program se opíral o nacionalistické prvky. Jeho hlavním cílem bylo dosažení národní (nikoli tedy sovětské) cesty k socialismu. Komunisté dále zdůrazňovali (a zvětšovali) roli, kterou sehráli v odbojovém hnutí. Program dále proklamoval umírněné, nerevoluční socioekonomické reformy. Největší důraz kladl na pozemkovou reformu (za účelem získání podpory rolníků)¹⁸

---

¹⁵ MARK, Eduard: *c. d.*, s. 7.

¹⁶ GRZYMALA-BUSSE, Anna: *Redeeming the Communist Past. The regeneration of Communist Parties in East Central Europe*. Cambridge 2002, s. 27.

¹⁷ KŘEN, J.: *c. d.*, s. 559.

¹⁸ Důraz na pozemkovou reformu byl zásadní především v převážně agrárních zemích, jako například v Polsku. Rozsáhlou pozemkovou reformou zcela vymizela ve státech

a znárodnění, přičemž rozsáhlý soukromý sektor měl zůstat v těchto režimech zachován. Cílem komunistů při zavádění socioekonomických změn byla především destabilizace dosavadní sociální struktury, která byla již tak silně narušená válkou.¹⁹ Nadále měla být respektována demokratická pravidla jako parlament, svobodné volby a existence opozičních stran.

Velkou proměnou prošly občanské a socialistické politické strany. Občanské strany – polští a čeští lidovci, maďarští malorolníci, slovenská Demokratická strana, německá křesťanskodemokratická strana – navazovaly na předválečné středové politické strany.²⁰ I přesto, že se prohlašovaly za nesocialistické, silně zdůrazňovaly sociální aspekty své politiky. Jejich hlavním programem byl demokratický reformismus. Transformace režimů na režimy limitovaně pluralitní pro ně představovala vrchol změn. Trvaly na zachování soukromého vlastnictví, tržního hospodářství a parlamentní demokracie. Členská základna těchto stran byla často velmi početná a rychle získávaly širokou podporu. Hlavní slabinou byl jejich demokratický ráz, v jehož důsledku vedení těchto stran uvažovalo a jednalo jako v podmínkách parlamentní demokracie a koaliční vlády. Navíc se musely vyrovnávat s přílivem politiků bývalých pravicových stran, což tyto občanské strany posouvalo politicky více doprava, než samy zamýšlely. Ve své podstatě však zůstávaly stranami středu, často dokonce středu levého.²¹

Významným nástrojem Sovětského svazu k ovlivnění vnitřní politiky států střední a východní Evropy byla přítomnost Rudé armády. Ta významně posílila roli komunistů ve těchto státech. Její role nebyla ve všech zemích stejná. Například v Polsku sehrála klíčovou roli při budování poválečného režimu, naopak v Rumunsku nebo v Jugoslávii nebyla její role při nastolení sovětského systému tak podstatná.²²

---

střední a východní Evropy vrstva velkostatkářů. LEGTERS, Lyman H.: *Eastern Europe. Transformation and Revolution, 1945-1991*. Toronto 1992, s. 17.

¹⁹ VYKOUKAL, J.: *Sovětizace, lidová demokracie a komunismus*. s. 23.

²⁰ Například česká lidová strana patřila mezi nejvýznamnější předválečné vládní strany, polská lidová a maďarská malorolnická strana patřily zase k opozici proti autoritativním předválečným režimům.

²¹ KŘEN, J.: *c. d.*, s. 558.

²² LEGTERS, L. H.: *c. d.*, 13.

S výjimkou Československa, kde předválečná komunistická strana disponovala masovou základnou, nebylo v žádném z těchto států komunistické hnutí příliš silné a v mnoha z těchto zemí bylo v minulosti zakázáno. Československo bylo jediným státem, kde komunistická strana již v předválečné době disponovala masovou voličskou podporou a působila jako legální aktér politické soutěže. Ve volbách dosahovala zisku až 10 % i přes to, že její koaliční potenciál byl nulový.²³ V Maďarsku sovětská revoluce v roce 1919 a její násilné potlačení marginalizovalo vliv ilegální komunistické strany. V Polsku a v Rumunsku podpoře komunistických stran překážely jejich protinárodní postoje znásobené územními spory se Sovětským svazem. V Jugoslávii a v Bulharsku, dokud byly komunistické strany povolené, dosahovaly ve volbách značných zisků, přesto po většinu meziválečného období byly tyto strany ilegální a zůstaly tedy bez reálného politického vlivu.²⁴ Komunistické strany byly dále oslabené čistkami, které provedli Sověti na maďarských, polských, jugoslávských a dalších komunistech, kteří se za války uchýlili do exilu v Moskvě.²⁵ Po červnu 1941 začaly hrát komunistické strany s podstatnou výjimkou Polska zásadní roli v odboji v okupované Evropě. Bezprostředně po válce zaznamenaly komunistické strany ve střední a východní Evropě masivní nárůst členské základny²⁶ a významně se podílely na tvorbě prvních poválečných programů. Význam pro aktivizaci členů a větší akceschopnost strany měla výrazně centralistická organizace jejich stran.²⁷

---

²³ MAREK, Pavel: *Komunistická strana Československa*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl I. Období 1961-1938*. Brno 2005, s. 739.

²⁴ SWAIN, G. – SWAIN, N. c. d., s. 11.

²⁵ Stalinské čistky postihly veškerou emigraci, která dorazila do Sovětského svazu na počátku války. Například vedení polských komunistů bylo vyhlazeno téměř úplně. Poté byla strana rozpuštěna. Georgi Dimitrovovi se během čistek podařilo porazit a zlikvidovat své politické odpůrce z řad bulharských komunistů. Naopak českoslovenští komunisté přijeli do Sovětského svazu až v době, kdy procesy s komunistickými představiteli přestávaly a nebyli jimi zasaženi. ZEMAN, Zbyněk: *Vzestup a pád komunistické Evropy*. Praha 1998, s. 179.

²⁶ Maďarská komunistická strana vzrostla v letech 1947 ze dvou tisíc na 860 tisíc členů, polská ze dvaceti na půl milionu, československá komunistická strana měla přes milion členů.

²⁷ GRZYMALA-BUSSE, Anna: *The Organizational Strategie of Communist Parties in East Central Europe, 1945-1989*. East European Politics and Societies. Vol. 15, No. 2, pages 421-453. s. 421.

SSSR podporoval vznik koalic komunistů, socialistů a dalších antifašistických stran, které měly odstranit starý režim a prezentovat se jako reformní, ne revoluční síly. Tyto koalice pomohly komunistům dostat se k moci i tam, kde měli dříve zanedbatelný politický vliv.

Strategie komunistů v koaličních vládách byla ve všech státech stejná a směřovala pouze k uchvácení moci. Snažili se o ovládnutí klíčových ministerstev jako ministerstva vnitra, spravedlnosti a zemědělství, prosazovali své zástupce do denacifikačních komisí, místních samospráv a odborů. V této fázi se zatím zdrželi příliš radikálních požadavků na znárodňování a zestátňování stejně jako požadavků na příliš radikální pozemkovou reformu.²⁸

Komunisté na druhou stranu nepožadovali ihned nejvyšší státní funkce jako úřad prezidenta, předsedy vlády nebo ministra zahraničí, což uklidňovalo západní pozorovatele. Tyto posty zastávali zástupci jejich koaličních partnerů z národní fronty, představitelé socialistických, rolnických nebo liberálních stran.

Po řadě voleb, ve kterých komunisté utrpěli porážku (ve východním Německu, Rakousku, Maďarsku, Polsku) se ukázalo, že se jim nepodaří získat absolutní moc prostřednictvím svobodných voleb v soutěži s liberálními, sociálně demokratickými a rolnicko-živnostnickými stranami.

1.3 Národní fronty ve střední a východní Evropě v letech 1947-1948

Komunistické strany od roku 1947 zcela změnily svoji strategii a od skrytého nátlaku přešly k otevřenému teroru a represím. Dosavadní koaliční politika národních front tak byla nahrazena konfrontací a politická scéna se začala polarizovat.²⁹ Jejich kampaň proti liberálním, agrárním a živnostnickým stranám zahrnovala útoky na jejich představitele. Ti byli

---

²⁸ JUDT, T.: *c.d.*, s. 132.

²⁹ VYKOUKAL, J.: *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, s. 245.

obviňování a odsuzování z fašismu, protinárodních postojů a kolaborace. Někteří z nich byli vězněni a dokonce i popraveni.³⁰

Postoj komunistů k socialistickým a sociálně demokratickým stranám byl odlišný. Průmyslové dělnictvo ve východní Evropě se profilovalo tradičně socialisticky, ne komunisticky.³¹ Zbavit vlivu tyto strany tedy nebylo snadné. Obvinit socialistické strany z fašismu nebylo jednoduché, neboť v průběhu německé okupace byli jejich představitelé často obětí represí stejně jako komunisté. Z tohoto důvodu se komunisté rozhodli přidat k socialistickým stranám pod záminkou nutnosti sjednocení levicových stran.³² K úspěchu tohoto plánu přispívala i obecná radikalizace v poválečné době (např. v Československu sociálně demokratická strana požadovala rozsáhlejší znárodňování než komunisté).³³ Nejprve došlo ke splynutí socialistů a komunistů ve východním Německu v roce 1946, v ostatních východoevropských zemích ke sloučení došlo později (v Československu, Maďarsku, Polsku, Rumunsku a Bulharsku v roce 1948). Komunisté používali převážně taktiku postupné infiltrace sociálně demokratických a socialistických stran, po níž následovalo jejich úplné ovládnutí. K pohlcení do té doby partnerských stran docházelo na tzv. slučovacích nebo sjednocovacích sjezdech.³⁴

---

³⁰ Jedním z nejznámějších příkladů likvidace politické opozice je příklad Polské lidové strany (Polskie Stronnictwo Ludowe, PSL). Ta byla založena v srpnu 1945, záhy stala hlavní politickou opozicí komunistického tábora a nejsilnější politickou stranou v tomto období. První parlamentní volby v Polsku proběhly až v lednu roku 1947. V té době měli již komunisté pod kontrolou média, státní aparát i bezpečnostní složky. V září byl uzavřen volební blok vládních stran, lidová strana se voleb účastnila samostatně. Představitelé PSL se stávali stále více cílem represí a provokací ze strany bezpečnostního aparátu ovládaného komunisty. Desítky tisíc funkcionářů strany se ocitly ve vězení (149 z nich byl kandidátů na poslance), 118 z nich bylo zabit (z toho 2 poslance kandidáti), 98 kandidátů na poslance bylo vyškrtáno z kandidátních listin. KUBÁT, Michal: *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století. Institucionálně politická studie*. Praha 2006, s. 91. WRONA, Janusz: *System partyjny w Polsce 1944-1950*. Lublin 1995, s. 140.

³¹ BURKS, Richard V.: *The Dynamics of Communism in Eastern Europe*. Princeton 1961, s. 187.

³² To se socialistům v situaci, jaká panovala ve východní Evropě, zdálo jako rozumný krok. Dokonce i západní Evropě, například ve Francii nebo Itálii, se levicovější socialisté přidali ke komunistům.

³³ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: *Politické strany. Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha 2010, s. 36.

³⁴ Jako příklad sloučení komunistické strany se stranou socialistickou uveďme Maďarsko. Od přelomu let 1944-5 zde fungoval systém svou dělnických stran (komunistické a sociálně demokratické), které v rámci koaliční vlády působily do roku

Přestože strategie komunistů ve všech státech osvobozených sovětskou armádou směřovala ke stejnému cíli, k úplnému uchvacení moci, její způsob se v některých ohledech lišil v každé zemi. Ještě do podzimu 1947 dával Stalin přednost legálnímu uchopení moci v těch státech, kde k takovému řešení byly nějaké předpoklady. Kde však nebylo možno počítat s legální cestou k uchopení moci, tam se komunisté přiklíněli k čím dál agresivnější taktice a neohlíželi se na demokratická pravidla.³⁵

Podle Jiřího Vykoukala je paradoxní, že ve státech, kde nový režim pevně zakořenil a garantoval (i když omezeně) dodržování pravidel limitované parlamentní demokracie, museli komunisté k úplnému převzetí moci vynaložit velké úsilí a využít mimoparlamentní nátlak nebo sovětskou pomoc. Naopak v těch státech, kde nový režim procházel od počátku střety mezi komunisty a nekomunisty, tam nekomunistické alternativy existovaly pouze jako provizorium a sovětizace měla víceméně hladký průběh.³⁶

I přes místní odlišnosti v procesu přeměny politických systémů po druhé světové válce je zde možno nalézt řadu podobných, až shodných prvků. Státy, které se dostaly do sovětské sféry zájmu, prošly procesem postupného snižování politických alternativ od režimů limitované pluralitních až k ustanovení režimů sovětského typu.³⁷ Ve všech státech proběhly volby, ať už svobodné nebo zmanipulované, po kterých došlo k sestavení koaličních vlád. Byla zahájena likvidace opozičních stran

---

1947. Od roku 1947 Maďarská komunistická strana (MKS) stále více usilovala o jednotu dělnického hnutí prostřednictvím likvidace sociální demokracie. Postupně zvyšovala tlak na sociální demokracii v ústředí i v odborových svazech, snažila se o infiltraci a vytvoření levicového prokomunistického křídla a vyloučení těch sociálních demokratů, kteří byli zásadně proti fúzi obou stran. Ke sloučení obou stran došlo v polovině roku 1948, kdy již byla maďarská sociální demokracie natolik zdecimovaná, že nebyla schopna další samostatné existence. IRMANOVÁ, Eva: *Maďarsko v éře sovětizace*. Ústí nad Labem 2008, s. 330 an.

³⁵ Častá byla manipulace volebních výsledků. Například v Polsku, kde první poválečné volby proběhly až v roce 1947, podle oficiálních výsledků získal vládní blok složený z komunistů a prokomunistických socialistů 80 % hlasů zatímco Polská strana lidová jen 10, 3 %. Podle částečných údajů, které se dochovaly, je však výsledek voleb odhadován na zhruba 70 % až 80 % pro PSL. KUBÁT, M.: c. d., s. 96.

³⁶ Například v Albánii a v Jugoslávii, kde sovětská armáda nebyla fyzicky přítomná a místní komunisté nepovolili vznik limitované pluralitních režimů ve stejné podobě, v jaké vznikly v ostatních státech, proběhla sovětizace relativně hladce. VYKOUKAL, J.: *Sovětizace, lidová demokracie a komunismus*, s. 28.

³⁷ LEGTERS, L. H.: c. d., s. 19.

a hnutí, často prostřednictvím vynuceného sloučení sociálně demokratických stran s komunistickými. Došlo k úplnému podmanění občanských (agrárních, křesťanskodemokratických, liberálně-občanských) politických stran a k nastolení systému jedné strany.³⁸

Na druhou stranu můžeme v tomto procesu pozorovat v jednotlivých státech odlišnosti, ať již jde o rychlost, kterou byla plně dokončena sovětizace nebo o průběh přechodu k sovětskému systému. V Československu a v Maďarsku téměř tři roky působily legálně zvolené vládní koalice. Naopak v Bulharsku, v Rumunsku a nejvýrazněji v Polsku šlo o koalice loutkové, doplněné několika nezávislými zástupci, kteří měli dodat zdání demokratické volby.

Systémy limitovaně pluralitní, pokud byly vůbec vytvořeny, byly násilně a pod tlakem Sovětského svazu prostřednictvím bezpečnostního aparátu dané země postupně přeměněny v diktatury sovětského typu. V Československu se komunisté dostali k moci formou státního převratu, v Polsku, Maďarsku, Bulharsku a v Rumunsku prostřednictvím politické a fyzické likvidace hlavních představitelů nekomunistických stran, v Německu dokonce založením nového státu (Německé demokratické republiky).

---

³⁸ VYKOUKAL, J.: *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, s. 96.

2. VZNIK NÁRODNÍ FRONTY V ČESKOSLOVENSKU

2.1 Kořeny stranického systému třetí republiky

Pro porozumění vývoje stranického systému po druhé světové válce je nutno alespoň stručně zmínit, jak vypadal stranický systém do druhé světové války. V předválečném Československu tvořily politické strany základ struktury politického systému a zasahovaly i do mnoha nepolitických oblastí života společnosti. Stranický systém byl charakteristický velkým počtem politických stran. Jeho struktura byla značně fragmentovaná, což bylo způsobeno především pestrým národnostním složením obyvatelstva. V rámci jednotlivých etnik se každá sociální skupina snažila vytvořit vlastní nástroj k prosazování svých politických zájmů.³⁹ Ve stranickém systému většinou absentovala loajální opozice, naopak zde byly přítomny silné antisystémové strany (Komunistická strana Československa (KSČ), fašistická uskupení). Politické strany se vyznačovaly velkou vnitrostranickou kontrolou (která byla umožněna např. systémem vázaných kandidátních listinách volbách do parlamentu), výraznou pozicí stranických vůdců a nízkou obměnou stranických elit. I přes tyto problémy však šlo o systém značně stabilní.⁴⁰ Vývoj stranického systému se po přijetí Mnichovské dohody v českých zemích a na Slovensku významně odlišoval.

Český stranický systém se zhroutil po přijetí Mnichovské dohody v září roku 1938. Za hlavní viníky zániku první republiky byly označeny principy dosavadního československého politického systému, tedy parlamentarismus a politické strany. Veřejnost i političtí představitelé došli k závěru, že právě koaliční vláda více stran způsobila převládnutí stranických zájmů nad zájmy obecnými a národními a žádali zásadní změny v této oblasti.⁴¹ Uvažovalo se tedy o přestavbě či zjednodušení

---

³⁹ BROKLOVÁ, Eva: *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938*. Praha 1992, s. 77.

⁴⁰ HARNA, Josef: *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918-1938*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl I. Období 1861-1938*. Brno 2005 s 548.

⁴¹ Vnější mezinárodně-politické vlivy, role západních velmocí a především nacistického Německa byly opomíjeny především proto, že se považovalo za nevhodné, až

stranického systému. Ve skutečnosti však došlo k radikálnímu rozchodu s dosavadním mocenskopolitickým uspořádáním parlamentní demokracie, které podle tehdejších názorů zklamalo a nebylo schopno ochránit základní národní a státní zájmy. Těto změny se ujaly konzervativní síly, které začaly usilovat o ustavení autoritativního režimu silně omezujícího demokratické prvky.⁴² Se vznikem druhé republiky došlo k koncentraci českého stranictví ve zbytku Čech a Moravy za proklamovaným cílem záchrany republiky.

Z několika možností přeměny stranického systému se prosadil model dvou politických stran. Spojením agrární strany, živnostníků, národních socialistů, části lidovců a Národního sjednocení vznikla Strana národní jednoty. Ta se deklarovala jako strana státní a vládní a zastávala ideu autoritativní demokracie.⁴³ Jako strana loajálně opoziční a demokratická se z části národních socialistů a sociálních demokratů konstituovala Národní strana práce.⁴⁴ Tyto strany působily v rámci autoritativního režimu druhé republiky, přičemž základní rozdíl mezi nimi spočíval ve vztahu k předmnichovskému režimu. J. Holzer hodnotí stranický systém druhé republiky jako metafyzický bipartismus, ve kterém druhá republika představovala autoritativní vsuvku mezi proklamativně demokratickým systémem první republiky a totalitním systémem Protektorátu Čechy a Morava.⁴⁵

Po okupaci Československa v březnu roku 1939 se prosadil koncept jednotné politické síly, která měla za úkol sjednotit český národ, potírat okrajové fašistické elementy a posilovat postavení Emila Háchy ve

---

netaktické dráždit velmoci a upozorňovat dále na jejich pochybení. GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938-1939*. Praha-Litomyšl 2004, s. 38.

⁴² Tamtéž, s. 39-40.

⁴³ KUKLÍK, Jan: *Strana národní jednoty*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno 2005, s. 1062.

⁴⁴ KUKLÍK, Jan: *Národní strana práce (1938-1939)*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno 2005, s. 1086.

⁴⁵ HOLZER, Jan: *Stranický systém v letech 1945-1948*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno 2005, s. 1055.

vztahu k Německu.⁴⁶ Jako jediný politický reprezentant, nahrazující politické strany, bylo ustanoveno Národní souručenství, které bylo vybudováno jako jednotná platforma, zastupující zájmy celého národa.⁴⁷ Nejdůležitějším znakem byl apel na národní sebezáchovu a jednotu, která měla být vyjádřena koncentrací národa do jediného politického subjektu.⁴⁸ Jeho vedení bylo úzce spjato s bývalou agrární stranou. Zpočátku Národní souručenství představovalo legální prostor pro – i když velmi omezenou – českou politickou reprezentaci, avšak od roku 1942 se stalo bezvýznamným.

Tradiční stranická pluralita byla přerušena a zničena již na podzim roku 1938. V období Protektorátu Čechy a Morava nelze hovořit o soustavě politických stran. Představitelé některých předválečných stran byli zapojeni v protifašistickém odboji.⁴⁹ Ke konstituování budoucí stranické soustavy v českých zemích došlo v zahraničí.

Na Slovensku se stejně jako v českých zemích prosadilo po přijetí Mnichovské dohody zjednodušení stranického systému. Zatímco v českých zemích vývoj stranické soustavy směřoval k bipartismu, na Slovensku pokračoval vývoj směrem k systému jedné strany s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou (HSL'S) jako hlavní politickou silou. Ta se stala ze strany opoziční stranou vládní.⁵⁰ V průběhu podzimu 1938 ostatní slovenské politické strany buď splynuly s HSL'S, zastavily činnost,

---

⁴⁶ VEČEŘA, Pavel: *Národní souručenství*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004.* Brno 2005, s. 1091.

⁴⁷ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XV.a, 1938-1945*. Praha-Litomyšl 2006, s. 210.

⁴⁸ Důrazem na národní sebezáchovu se náborové akce do Národního souručenství stala velmi úspěšnou; členy se stalo přes 98 % mužských obyvatel Protektorátu.

⁴⁹ Jmenujme např. Ladislava Feierabenda (agrární strana), Františka Hálu (lidová strana) nebo Jaromíra Nečase (sociální demokracie), kteří krátce působili v demokratickém odboji, sdružení v tzv. Politickém ústředí.

Již před 15. březnem 1939 začali budovat podzemní struktury komunisté. Hlavní důraz kladli na obnovu samostatné Československé republiky, jejich konečným cílem však bylo dobytí moci a nastolení socialistického státního zřízení. V jejich čele stáli nepřilíhí známí funkcionáři strany.

K tématu protifašistického odboje viz např.: ČVANČARA, Jaroslav: *Někomu život, někomu smrt: československý odboj a nacistická okupační moc*. Praha 2008. ŠOLC, Jiří: *Podpalte Československo!: kapitoly z historie československého zahraničního a domácího odboje (1939-1945)*. Praha 2005.

⁵⁰ BARTLOVÁ, Alena: *Hlinkova slovenská ľudová strana*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl I. Období 1861-1938*. Brno 2005, s. 857.

nebo byly zakázány.⁵¹ Nadále v systému působily strany národnostních menšin. Kromě HSL'S tedy stranickou soustavu tvořily dále Německá strana na Slovensku (Deutsche Partei) a Sjednocená maďarská strana.

Se zánikem druhé republiky došlo v českých zemích k úplnému rozbití stranického systému, naopak na Slovensku v rámci Slovenské republiky jeho vývoj pokračoval. Kromě HSL'S nadále zůstaly zachovány ještě strany národnostních menšin, a to Sjednocená maďarská strana (v roce 1940 přejmenovaná na Maďarskou stranu na Slovensku) a Německá strana na Slovensku. Až do Slovenského národního povstání působily ve stranickém systému tři politické subjekty. Jednalo se tedy o omezený politický pluralismus, nikoli systém jedné strany.⁵² Přesto byla pozice HSL'S zcela dominantní. Její vedoucí úloha byla zakotvena v ústavě a v jejích rukách spočívala veškerá faktická moc. Politický vliv dvou zbylých stran byl minimální.⁵³

2.2 Vyjednávání o vzniku Národní fronty

Národní fronta Čechů a Slováků byla ustanovena v březnu 1945 v Moskvě představiteli zahraničního odboje a zástupci Slovenské národní rady.⁵⁴ Představovala nový politický orgán v poválečném Československu.

V průběhu války se prezident Beneš snažil prosadit kontinuitu poválečného Československa s předmnichovskou republikou prostřednictvím mezinárodního uznání československé exilové vlády a prozatímního státního zřízení. Jeho konečným cílem bylo mezinárodní zajištění obnovy Československa v jeho původních hranicích.⁵⁵ Ve vnitropolitické oblasti počítal E. Beneš se zachováním základních hodnot systému parlamentní demokracie, navrhoval však významné politické,

---

⁵¹ Již v říjnu byla zakázána činnost KSČ, v listopadu došlo k zákazu sociálních demokratů. GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Druhá republika 1938-1939*, s. 91.

⁵² KOPEČEK, Lubomír: *Demokracie, diktatura a politické stranictví na Slovensku*. Brno 2006, s. 103.

⁵³ Více o stranách národnostních menšin viz LIPTÁK, Ľubomír: *Politické strany na Slovensku 1860-1989*. Bratislava 1992.

⁵⁴ VODIČKA, Karel – CABADA, Ladislav: *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. Praha 2007, s. 80.

⁵⁵ KUKLÍK, Jan: *Londýnský exil a obnova Československa*, Praha 1998, s. 143.

hospodářské a sociální reformy. V oblasti stranického systému E. Beneš prosazoval zásadní změnu oproti předmnichovskému Československu. Navrhoval vytvoření stranického systému sestávajícího ze tří stran, a to strany levé, strany centra a strany konzervativní. Dále předpokládal sjednocení odborů. E. Beneš ale zdůrazňoval, že rozhodující vliv na budoucí uspořádání bude mít domácí poválečný vývoj.⁵⁶ Podle této představy se měla na levici utvořit jednotná socialistická strana, do které by vstoupili i komunisté⁵⁷ (popřípadě by se jednalo o blok socialistických stran), která by měla mít rozhodující slovo v poválečném stranickém systému. Základ této strany měli tvořit sociální demokraté společně s národními socialisty. Všechny tyto tři levicové strany by pak měly společné odbory. Pravici měla zastupovat reformovaná agrární strana, ve které Beneš viděl přirozenou protiváhu komunistům. Střed měl být reprezentován stranou lidovou. Zároveň E. Beneš již nepočítal s obnovením živnostenské a národně demokratické strany.

Budoucí uspořádání stranického systému řešil E. Beneš již při návštěvě v Moskvě v prosinci 1943, kdy o něm jednal s místními komunisty. *„Poslanec Gottwald (...) předpokládal velký revoluční posun doleva, zjevnou socialistickou většinu a velikou porážku našeho dřívějšího pravého bloku předválečného (agrárníků, národních demokratů a živnostníků). Zjevně také naši moskevští komunisté připouštěli spolupráci tří socialistických stran a strany Šrámkovy. O existenci agrární strany se v prosinci roku 1943 naši komunisté definitivně a určitě nevyjádřili.“*⁵⁸ Podle E. Beneše při těchto jednáních bylo zřejmé, že komunisté nezamýšlejí sloučení své strany se sociálními demokraty a národními socialisty v jednotnou socialistickou stranu. Vyvodil tedy, že sociálně demokratická strana zůstane v systému zachována. Poprvé zde byla také vyslovena myšlenka vytvoření národní fronty. *„Bude třeba, aby vládní strany utvořily po osvobození jednotnou národní frontu,*

---

⁵⁶ KUKLÍK, Jan: *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Praha 2002, s. 114.

⁵⁷ Později svůj názor ohledně KSČ jako člena této sjednocené socialistické strany korigoval prohlášením, že nevěří, že by komunisté dobrovolně do této strany vstoupili. Vyjádřil také obavu, že v případě, že by k tomu byli nuceni, došlo by k jejich radikalizaci. Tamtéž, s. 117.

⁵⁸ BENEŠ, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k Novému vítězství*. Praha 2004, s. 409.

*formulovaly společně jednotný porevoluční program a zavázaly se k jeho solidárnímu plnění. Vyslovil jsem tehdy i s plány o národní frontě souhlas.*⁵⁹

Zatímco prezident Beneš uvažoval již od počátku své exilové vlády o obnovení Československa v jeho předmnichovských hranicích, na Slovensku se debata ubírala jiným směrem. Od vyhlášení Slovenské republiky a následného přijetí nové ústavy zde panoval autokratický režim, který fungoval prakticky jako systém jedné strany.⁶⁰ V odboji se vyprofilovaly dvě skupiny, které měly odlišný názor na poválečné postavení Slovenska. Komunisté přešli do ilegality a navázali spojení s Moskvou. Někteří z nich dokonce požadovali, aby po válce bylo Slovensko připojeno k Sovětskému svazu. Druhá platforma fungovala pod názvem Občanský blok. Byla složena z bývalých politiků, jejichž strany byly zakázané (především sociálních demokratů) a také z těch politiků, kteří nesouhlasili s existencí samostatného Slovenska. Žádali obnovení Československa, avšak v jiné formě, než existovalo před válkou. Občanský blok spolupracoval s londýnským exilem. Nejvýznamnějšími slovenskými politiky v exilu byli Milan Hodža a Štefan Osuský. Ti se dostali již roku 1940 do sporu s E. Benešem o budoucí podobě společného státu. Zatímco E. Beneš prosazoval unitární stát, oba slovenští politici požadovali větší autonomii Slovenska. Od této roztržky již slovenská politika neměla v exilové vládě významnější zástupce.⁶¹

Častým požadavkem domácího i zahraničního odboje bylo snížení počtu politických stran. Za jeden z hlavních důvodů rozpadu první republiky bylo považováno ohromné množství politických stran a jejich velká role v politickém systému. Edvard Beneš se v exilové vládě snažil zabránit přílišné politické diferenciaci a udržovat nadstranickou jednotu.⁶² Otázkou byla od počátku jeho spolupráce s komunisty. Obával se, aby se

---

⁵⁹ Tamtéž, s. 409.

⁶⁰ KOVÁČ, Dušan: *Dějiny Slovenska*. Praha 2010, s. 220.

⁶¹ Tamtéž, s. 232.

⁶² „Šlo mi (...) o to, abych měl vládu co nejkonsolidovanější a co nejtrvalejší, a tím vyvolával všude dojem jistoty, pevnosti a jednoty jak v zahraničí, tak i doma. (...) S tím souviselo také hned od počátku pevné moje rozhodnutí nepřipustit založení a vedení našeho zahraničního státního zřízení na základě starých politických stran.“ BENEŠ, Edvard: *Paměti. Část II., Od Mnichova k nové válce a k Novému vítězství*. Praha 1948, s. 357.

tím nezkomplikoval vztah západních vlád k československé exilové vládě. V zásadě se ale spolupráce s komunisty nezříkal a doufal, že budou jeho politiku podporovat.⁶³ Koncem roku 1943 se exilová vláda začala výrazně stranicky štěpit. To souviselo se stále důraznějšími požadavky zástupců KSČ, které formulovali v průběhu Benešovy návštěvy v Moskvě v tomtéž roce.⁶⁴

V souvislosti s představami E. Beneše o zjednodušení politického systému v Československu navrhli komunisté vytvoření bloku socialistických stran – strany komunistické, sociálně demokratické a národně socialistické, ve kterém by nejvýznamnější úlohu hrála KSČ.⁶⁵ Prezident Beneš snahu o vytvoření socialistického bloku od počátku podporoval, neboť se velmi obával existence samostatné silné komunistické strany.⁶⁶ Dále předpokládal, že národní fronta, která vznikla v zahraničním odboji, bude nadále pokračovat za účasti agrární a lidové strany. Na základě jednání v Moskvě začaly v březnu rozhovory o vytvoření socialistického bloku. Ty nakonec nevedly k jeho formálnímu ustanovení. Jednání bloku byla významná především proto, že projednávaná témata ovlivňovala následná politická rozhodnutí vlády a konečnou podobu prezidentských dekretů (např. otázky národních výborů, česko-slovenského vztahu, odsunu německé menšiny nebo ekonomických otázek). Jednání bloku přispěla ke snaze o obnovení stranického systému v poválečném Československu a vyvrcholila na jednáních v Moskvě v březnu 1945 vytvořením první vlády národní fronty.

V Londýně proběhl v průběhu války rovněž pokus o obnovu agrární strany, nebo alespoň o obhajobu agrárních zájmů. V čele této

---

⁶³ BROD, Toman: *Osudný omyl Edvarda Beneše*. Praha 2002, s. 31.

⁶⁴ Mezi jejich hlavní požadavky patřilo zesílení domácího odboje, potrestání válečných zločinců a kolaborantů, vyřešení státoprávního uspořádání Slovenska, v zahraniční politice výhradní orientaci na SSSR. Pro poválečné období navrhovali vytvoření dočasných orgánů moci, složených z prezidenta, prozatímní vlády složené ze zástupců domácího a zahraničního odboje, prozatímního Národního shromáždění a soustavy místních, okresních a zemských národních výborů. Dále požadovali očistu státní správy a vybudování nové armády. V ekonomické oblasti požadovala KSČ konfiskace nepřátelského majetku a zavedení národních správ. Tamtéž, s. 134-5.

⁶⁵ TÁBORSKÝ, E.: *Prezident Beneš mezi západem a východem*. Praha 1993, s. 143. KSČ uvažovala o založení bloku především z důvodu svých budoucích vnitropolitických záměrů, ve kterých by představovala pevnou politickou základnu a organizovala by jednání o vládě a jejím programu. KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993, s. 19.

⁶⁶ FEIERABEND, Ladislav K.: *Politické vzpomínky III*. Brno 1996, s. 126.

snahy stál Ladislav Feierabend. Ladislavu Feierabendovi byla dokonce nabídnuta spolupráce se socialistickým blokem, ovšem za předpokladu, že se zcela rozejde s předválečnou agrární stranou.⁶⁷ Také tato strana byla velmi oslabena vnitřními rozpory. V červnu 1944 byla v Londýně oficiálně ustanovena agrární organizace a chystala se zapojit do jednání o vznikající národní frontě. Proti zapojení agrární strany do se stavěli především komunisté, kteří argumentovali její údajnou fašistickou minulostí. Jasnou podporu vzniku agrární straně nevyjádřila lidová strana a ani prezident Beneš, který měl stále agrární straně za zlé, že proti němu v prezidentských volbách v roce 1935 postavila svého kandidáta. Podle L. K. Feierabanda J. Šrámek doufal, že pokud nebude existovat agrární strana, její voliči automaticky přejdou ke straně lidové.⁶⁸

Lidová strana, v Londýně reprezentovaná především předsedou exilové vlády Msgre Janem Šrámkem, se v průběhu války významněji programově nevymezila a její předseda se snažil především o udržení nadstranickosti. Nedošlo ani k ustavení lidové strany v exilu, neboť podle J. Šrámka se v zahraničí nenašel dostatek schopných členů lidové strany, kteří by ustavili výkonný výbor.

Mezi představiteli domácího i zahraničního odboje panovala široká shoda o nutnosti změny politického systému v poválečném Československu. Na přelomu let 1944 a 1945 se diskuse o budoucí podobě systému zkonkrétnily. Definitivní podobu změny dostaly v březnu 1945 v Moskvě, kde proběhla jednání E. Beneše, zástupců exilových stran, zástupců Komunistické strany Československa a Slovenské národní rady o podobě vlády, která převezme moc po osvobození Československa. Podle představ E. Beneše měla tato vláda být tvořena komunisty, národními socialisty, sociálními demokraty, lidovci,

---

⁶⁷ „Bechyně žádal, abychom jako zástupci zemědělců podepsali prohlášení, které vinilo agrární stranu z fašismu a národní zrady. To jsem nejen odepřel, nýbrž agrární stranu bránil jako demokratickou a československou. (...) Bechyně prudce napadl agrární předáky jako zrádce a vykládal mi, jak se provinili proti jiným demokratickým stranám a podporovali henleinovce.“ FEIERABEND, L. K. : c. d., s. 176.

⁶⁸ Na přímou nabídku agrárníků k budoucí spolupráci s lidovou stranou jako protiváhu těsné spolupráce socialistických stran Msgre Šrámek reagoval kladně. Jeho další jednání ale vzbuzovalo dojem, že o užší spolupráci s agrárníky zájem nemá. Podle L. K. Feierabanda kolovaly pověsti, že je J. Šrámek se stranami socialistického bloku již dohodnut na budoucí podobě národní fronty a roli lidové strany v ní. Tamtéž, s. 130.

zemědělci,⁶⁹ čtyřmi zástupci Slovenska a nestraníkem Janem Masarykem.

Před odletem do Moskvy došlo k jednání v rámci tří stran socialistického bloku o personálním obsazení chystané delegace. Zástupci těchto tří stran se jednomyslně shodli, že obnovení agrární strany je nežádoucí a že do budoucna nepočítají s jejími představiteli jako partnery v národní frontě. Zároveň odmítli účast zástupců zemědělců na moskevském jednání.⁷⁰

Základem jednání o poválečné vládě se stal komunistický návrh vládního programu.⁷¹ Vyjednávání probíhala formálně ve dvou skupinách – jednání tří stran socialistického bloku a strany lidové a jednání celé národní fronty se Slovenskou národní radou. Po složitých vyjednáváních, komplikovaných především spory o podobu národních výborů, armády, změně politického systému a slovenské otázce, byla 29. března 1945 uzavřena dohoda o podobě vlády a o jejím programu.⁷² Již při těchto jednáních Klement Gottwald přesně věděl, čeho chce dosáhnout, a podřizoval vše tomu, aby v krátké době získala komunistická strana mocenský monopol.⁷³

Postavení Slovenska v budoucím státě vyřešeno nebylo; jednání o slovenské otázce skončilo přijetím kompromisu, který nechával otevřenou jak možnost vzniku federace, tak i unitárního státu.⁷⁴ Byla deklarována existence slovenského národa a Československá republika byla prohlášena za stát dvou rovnoprávných národů. Na Slovensku byly přiznány pravomoci Slovenské národní radě a Sboru pověřenců. Tento kompromis však do budoucna nutně vedl ke sporům. Košický vládní program neřešil budoucí státoprávní uspořádání Československa, jen toto řešení odkládal.⁷⁵

---

⁶⁹ Účast zemědělců vyslovil E. Beneš podmíněčně, neměli podle jeho představ zastupovat žádnou politickou stranu.

⁷⁰ DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998, s. 230.

⁷¹ Tento návrh obsahoval tak hluboké a rozsáhlé změny v mocenskopolitické a socioekonomické oblasti, že představoval návrh výstavby zcela nového režimu.

⁷² KAPLAN, Karel: *První poválečná vláda*, Praha 1992, s. 43.

⁷³ KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*. Toronto 1989, s. 17.

⁷⁴ KOVÁČ, Dušan: *Dejiny Slovenska*. s. 245.

⁷⁵ Tamtéž, s. 251-252.

V rámci změn ve stranickém systému bylo ujednáno, že za kolaboraci s fašistickým režimem nebudou obnoveny předválečné pravicové strany. Z tohoto důvodu nebyly povoleny agrární, národně demokratická či živnostenská strana, na Slovensku pak strana ľudová.⁷⁶ Národní fronta Čechů a Slováků sestávala ze šesti politických stran – čtyř českých (strany komunistické, lidové, národně socialistické a sociálně demokratické) a dvou slovenských (strany komunistické⁷⁷ a Demokratické), které tvořily vládní koalici. Demokratická strana (DS) a Komunistická strana Slovenska (KSS) pak dále vytvořily koalici pro společný postup ve slovenských orgánech obdobnou národní frontě.⁷⁸

K vyhlášení programu národní fronty došlo 5. dubna 1945 na osvobozeném území v Košicích. Tzv. Košický vládní program obsahoval základní zásady vnitřní i zahraniční vládní politiky. Definoval vládu jako širokou koalici Národní fronty Čechů a Slováků, složenou z představitelů všech sociálních složek a politických směrů zapojených do domácího i zahraničního odboje.⁷⁹ Právně podobu vlády národní fronty upravuje dekret prezidenta Beneše vydaný 2. dubna 1945.⁸⁰ Košickým vládním programem byl potvrzen zákaz strany agrární a živnostenské, Národního sjednocení a stran, které v roce 1939 splynuly s HSL'S, tedy stran, které se těžce provinily na zájmech národa a republiky.⁸¹

---

⁷⁶ KOCIAN, Jiří.: *Politický systém v letech 1945-1948*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno 2005, s. 1126.

⁷⁷ V průběhu Slovenského národního povstání došlo ke sloučení slovenské komunistické strany se slovenskou sociální demokracií.

⁷⁸ KUKLÍK, J.: *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*, s. 237.

V první poválečné vládě obsadili zástupci sociální demokracie, lidové strany a národních socialistů po třech křeslech. Demokratická strana obsadila čtyři, KSČ tři a KSS čtyři křesla (přičemž sociální demokrat Zdeněk Nejedlý se otevřeně hlásil k podpoře komunistů). Ministerským předsedou se stal sociální demokrat, v pětičlenném předsednictvu byli paritně zastoupeni zástupci ostatních politických stran. Klement Gottwald takticky rozdělil komunistickou stranu na českou a slovenskou a komunisté tak získali celou jednu třetinu hlasů ve vládě.

⁷⁹ *Košický vládní program*. Praha 1984, s. 9.

Již po vyhlášení Košického vládního programu jej odmítali představitelé revolučních odborů, většinou levicové sociální demokraté. Zdál se jim málo revoluční a vytýkal mu absenci socialistických zásad. KALINOVÁ, Lenka: *Východiška, očekávání a realita poválečné doby*. Praha 2004, s. 53.

⁸⁰ Jedná se o Ústavní dekret prezidenta republiky č. 1/1945 Sb., o nové organizaci vlády a ministerstev v době přechodné.

⁸¹ *Košický vládní program*, c. d., s. 15.

Zákonodárství bezprostředně po válce výrazně ovlivnilo další podobu politického, ekonomického a sociálního systému Československa. Podle J. Kuklíka připravily poválečné změny i nástup komunistického režimu v únoru 1948.⁸² Prezident Beneš jmenoval vládu podle dohodnutého složení 4. dubna 1945. Jednalo se o první vládu národní fronty a zároveň první vládu s komunistickou stranou. Představovala koalici dvou zcela rozdílných a protichůdných politických proudů, ve které si komunisté činili nárok na vedoucí pozici. Národní fronta byla koalicí nerovných politických sil a cíle jejích členů byly ve vzájemném protikladu. Program a činnost národní fronty přijímala kladně drtivá většina obyvatel.⁸³ Povolené politické strany tvořily její politickou složku, dále pod národní frontu spadala i zájmová sdružení. Již od počátku v ní měla ústřední postavení KSČ.⁸⁴

---

⁸² KUKLÍK, Jan a kol.: *Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989*. Praha 2009, s. 11.

⁸³ KOCIAN, Jiří: *Political Culture in Czechoslovakia 1945-1968*. In: HUŁAS, Magdalena – PÁNEK, Jaroslav (Eds.): *Political Culture in Central Europe (10th – 20th Century). Part II. 19th and 20th Centuries*. Warsaw 2005, s. 227.

⁸⁴ KOCIAN, J.: *Politický systém v letech 1945-1948*, s. 1127.

3. NÁRODNÍ FRONTA V LETECH 1945-1948

3.1 Složení národní fronty

3.1.1 České politické strany

Od května 1945 fungoval v Československu omezený stranický systém. Jeho vývoj se v českých zemích a na Slovensku v mnoha oblastech odlišoval. V českých zemích se po válce konstituovaly čtyři politické strany – Komunistická strana Československa, Československá strana lidová (ČSL), Československá strana národně socialistická (ČSNS) a Československá sociální demokracie (ČSSD). Ty navazovaly na prvorepublikové politické strany a jejich poválečné vedení se zformovalo v exilu.

Sociálně demokratická strana byla obnovena na jaře 1945 pod názvem Československá sociální demokracie.⁸⁵ Její politika se posunula výrazně doleva a hovořilo se o brzkém sloučení s KSC v jedinou socialistickou stranu. V některých svých programových prohlášeních prosazovala dokonce radikálnější program než komunisté.⁸⁶ Československá strana národně socialistická byla druhou nejsilnější politickou stranou, která působila v politickém systému Československa v tomto období. Svou činnost zahájila v květnu 1945.⁸⁷ Hlásila se k československému a demokratickému socialismu, nacionalismu a k Masarykovu odkazu.⁸⁸ Podařilo se jí udržet charakter masové strany (v tomto období měla strana přes půl milionu členů) a obnovila některé

---

⁸⁵ VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla: *Československá sociální demokracie*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno 2005, s. 1166.

⁸⁶ Zvláště se angažovala pro znárodnění, ve kterém zastávala radikálnější koncepcí než KSC. Navzdory tomu se jí nepodařilo zajistit si nový elektorát, naopak mezi dělníky voliče ztrácela. KUKLÍK, Jan: *Sociální demokracie a sociální demokraté mezi dvěma totalitami (1938-1948)*. In: *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*. Praha – Brno 2006, s. 67.

⁸⁷ KOCIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno 2005, s. 1144.

⁸⁸ KLÁTIL, František: *Republika nad stranami*. Praha 1992, s. 312.

své zájmové organizace.⁸⁹ Lidová strana byla jedinou nesocialistickou politickou stranou v českých zemích v tomto období.⁹⁰ K jejímu obnovení přispělo, že se nezkompromitovala po Mnichovu a nezavdala v průběhu války žádnou příčinu k obvinění z kolaborace s nacistickým režimem. Díky J. Šrámkovi a jeho úloze v zahraničním odboji měla vysokou důvěru obyvatel. To lidové straně umožnilo, aby se stala jednou ze stran Národní fronty, tedy stran, které se (podle tehdejšího přesvědčení) nejvíce zasloužily v boji proti okupantům.⁹¹ Byla částečně navázána na katolickou církev, i když se snažila orientovat na všechny křesťansky smýšlející obyvatele, tedy i nekatolíky. Největší vliv měla v oblastech s tradičně velkým vlivem církve, především na Moravě.

I přes kontinuitu s předválečnými stranami ČSNS, ČSSD i ČSL prošly výraznou personální i programovou proměnou. Fakticky jedinou stranou, která dokázala udržet plnou kontinuitu se svojí předválečnou činností byla Komunistická strana Československa. Její zapojení do protifašistického odboje a proklamace radikálních demokratických, národních a sociálních hesel, přispěla k růstu její podpory u voličů a stala se tak stranou s největší členskou základnou a vítězkou prvních poválečných voleb.⁹²

Z důvodu mocenskopolitických a socioekonomických změn v Československu, garantovaných v Košickém vládním programu, se veškerá politická moc soustředila v rukách stran národní fronty.⁹³ Soutěž mezi stranami se projevovala ve volbách, na jejichž výsledku závisel

---

⁸⁹ Nejpočetnější složkou byla Mládež Československé strany národně socialistické. Strana se také snažila získat vliv v národních výborech, odborech a především v Jednotném svazu českých zemědělců. KOCIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948*. Brno 2002, s. 56.

⁹⁰ Je překvapivé, že v ČSL, jakožto jediné nesocialistické straně, bylo relativně málo zástupců z neobnovených pravicových politických stran. V případě bývalých členů agrární strany hrála nejvýznamnější roli předválečná antagonie mezi stranami, způsobená soupeřením o voliče na vesnici a rovněž poválečný posun ČSL doleva. TRAPL, Miloš: *Politici bývalé agrární (republikánské) strany v Československé straně lidové v letech 1945-1948*. In: SOUŠA, Jiří – MILLER, Daniel E. – HRABIK SAMAL, Mary: *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha 2004, s. 153-154.

⁹¹ PEHR, Michal: *Jan Šrámek a třetí republika*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek. Kněz, státník, politik*. Olomouc 2004, s. 227.

⁹² PERNES, Jiří: *Komunistická strana Československa*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno 2005, s. 1141.

⁹³ KOCIAN, J.: *Politický systém v letech 1945-1948*, s. 1127.

počet a důležitost obsazovaných pozic ve státních a hospodářských orgánech.

3.1.2 Politické strany na Slovensku

Státoprávní uspořádání Československa nebylo Košickým vládním programem dořešené. Na jeho další vývoj měly zásadní vliv volby v roce 1946. Komunisté, kteří tyto volby prohráli, zcela ztratili zájem na slovenské samosprávě a stali se stoupenci centralizace. Slovenští komunisté navíc prostřednictvím centralizace mohli získat takové pozice ve státní správě, které jim výsledky voleb nezaručily.⁹⁴

Poválečný zjednodušený stranický systém měl odlišnou podobu v českých zemích a na Slovensku. Český stranický systém čerpal z již existujících politických stran. Na Slovensku bezprostředně po válce existovaly pouze dvě politické strany. Již v průběhu Slovenského národního povstání se na Slovensku začal konstituovat nový politický útvar, Demokratická strana. Ta byla nejvýznamnější politickou stranou v letech 1945-1948 a zároveň vítěz voleb v roce 1946. Vznikla sloučením několika odbojových nekomunistických skupin a jejími zakladateli byli především nižší funkcionáři bývalé agrární strany. Patřili mezi ně patřili i členové národně socialistické strany a dalších předválečných stran. Profilovala se jako nesocialistická strana a od počátku se snažila uspět u co nejširšího spektra voličů.⁹⁵ Fungovala jako jakási protiváha Komunistické straně Slovenska. Programově se hlásila k vytvoření jednotného, sociálně spravedlivého československého státu, k respektování soukromého vlastnictví, svobody projevu a náboženství. Socialismus jako společenské zřízení odmítala a kritizovala komunistickou politiku a ideologii.⁹⁶ Zpočátku se snažila o nadkonfesní přístup a prosazovala obecné křesťanské principy. Před rozhodujícími

---

⁹⁴ KOVÁČ, Dušan: *Slovensko v medzivojnovom Československu*. Soudobé dějiny, 3, 1995, č. 2-3, s. 236.

⁹⁵ LIPTÁK, Ľ.: *c. d.*, s. 255.

⁹⁶ BARNOVSKÝ, Michal: *Politické strany na Slovensku*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno 2005, s. 1200.

volbami v roce 1946 byla nucena zaměřit se úžeji na katolické vrstvy obyvatelstva.⁹⁷

K ustálení stranického systému na Slovensku došlo až na jaře 1946. Skládal se ze čtyř subjektů: Komunistické strany Slovenska, Demokratické strany, Strany slobody a Strany práce. Ve volbách v roce 1946 se projevila přítomnost pouze dvou silných politických stran, Demokratické a Komunistické strany Slovenska, neboť volební zisk dvou zbývajících stran byl zanedbatelný.

Odlišnost českého a slovenského stranického uspořádání spočívá v několika skutečnostech. S ohledem na fakt, že v československé exilové vládě neměly slovenské strany zastoupení, nemohlo dojít k jejich konstituci v zahraničí. V průběhu války na Slovensku nedošlo k tak radikálnímu přerušení vývoje stranického systému jako v českých zemích, a proto, že Slovensko v tomto období mělo samostatnější státoprávní postavení než české země.

Od českého stranického systému třetí republiky se tedy ten slovenský lišil především tím, že činnost politických stran nepocházela z exilu, ale konstituovaly se v domácím odboji. Nenavazovaly (s výjimkou Strany práce) na předválečné strany. Rozhodující vliv měly pouze dvě z těchto stran; politický vliv Strany slobody a Strany práce byl marginální. Slovenská společnost byla tedy mnohem více politicky polarizovaná.⁹⁸ Ve stranickém systému nebyli z důvodu kolaborace přítomni zástupci nacionální pravice a zástupci národnostních menšin.

Slovenský stranický systém byl konstituován tak, aby neměl formální vazby na české politické strany. Například obnovení národně socialistické strany (ani v podobě formálně samostatné Strany národní jednoty) nebylo povoleno s odůvodněním, že politické strany mají být vystavěny na národním, a ne celostátním základě. V realitě tento princip však plně nefungoval, což je zcela zřejmé na příkladu Komunistické strany Slovenska.

Komunistická strana Slovenska vznikla jako samostatný subjekt po zákazu KSČ v roce 1939 a formálně zůstala nezávislá i po roce 1945.

---

⁹⁷ KOPEČEK, L.: *c. d.*, s. 112.

⁹⁸ BARNOVSKÝ, Michal: *Politické strany na Slovensku*, s. 1190.

Její postavení posílilo i sloučení se slovenskou sociální demokracií, k němuž došlo v průběhu Slovenského národního povstání. Komunisté se tak zbavili konkurence na levici. Program Komunistické strany Slovenska byl oficiálně méně radikální a méně ideologicky vyhraněný, než program KSČ, což byl ze strany KSS spíše taktický krok. I když se občas projevíly názorové neshody mezi vedením KSS a KSČ, jejich propojení bylo zřejmé. KSS se ve všech podstatných záležitostech podřizovala rozhodnutí ÚV KSČ.⁹⁹

Dalším příkladem provázanosti českých a slovenských politických stran je Strana práce. Ta byla založena bývalými slovenskými sociálními demokraty, kteří nesouhlasili se sloučením s KSS. Symbolem kontinuity s předválečnou stranou se stal čestný předseda strany Ivan Dérer. Stranu práce významně podporovala česká sociálně demokratická strana, což vedlo až k jejich sloučení v listopadu 1947 (již dříve byla Strana práce přejmenovaná na Sociální demokracii na Slovensku). Spojení těchto dvou stran však v kontextu příštích událostí nesehrálo významnou roli – česká sociální demokracie se v dubnu 1948 sloučila s KSČ a organizace na Slovensku byla rozpuštěna.¹⁰⁰

3.2 Systém Národní fronty

V důsledku poválečné simplifikace stranického systému došlo k významnému omezení politické soutěže. Nelze zde hovořit o plně kompetitivním systému. Národní fronta utlumila konkurenční vztahy mezi jednotlivými politickými stranami, nedošlo však k jejich plnému potlačení. Stranickopolitické uspořádání v období mezi lety 1945 až 1948 lze charakterizovat jako semikompetitivní. Základními znaky tohoto systému byla přísná kontrola nad počtem a charakterem politických stran, přičemž určitý stupeň soutěživosti zůstal zachován. To bylo patrné zejména při volbách v roce 1946. Předválečné pravicové strany byly zakázány za

---

⁹⁹ Dvě komunistické strany v Československu zůstaly z taktických důvodů. V první poválečné vládě, která fungovala na principu parity, komunisté mohli fungovat jako dvě strany. Navíc si tak komunisté připravili prostor pro poválečné působení na Slovensku. KOPEČEK, L.: *c. d.*, s. 110.

¹⁰⁰ VOŠÁHLÍKOVÁ, P: *c. d.*, s. 1171.

údajnou kolaboraci s fašistickým režimem a byla jim dávána vina za zánik první republiky. V případě národních demokratů, agrární nebo živnostenské strany toto nařčení bylo velmi sporné. Nadto nebyly obnoveny strany národnostních menšin. To bylo ovlivněno především faktem, že většina německého obyvatelstva byla odsunuta a část maďarského menšiny vyměněna za slovenské občany žijící v Maďarsku.¹⁰¹

3.2.1 Poměr politických stran k masovým organizacím

Národní fronta se stala základní platformou pro veškerou politickou činnost. Podle Košického vládního programu neměly nadále politické strany vytvářet své vlastní stranické zájmové organizace a masové organizace měly být budovány na celonárodním základě. Tato zásada však nebyla uskutečňována z důvodu rozdílných politických zájmů a programů jednotlivých stran. Ty se jen těžko shodly rozdělení hlavních pozic v těchto organizacích. Stranické rozdělení postů ovlivňovalo vnitřní chod a jednotu všech masových společenských organizací s výjimkou organizací odbojových a odborů.

Přístup politických stran k masovým organizacím se lišil. Lidová a národně socialistická strana považovaly za rozhodující projev lidové vůle parlamentní systém a politické strany za hlavní nositele moci. Jakýkoli zásah jiných subjektů považovaly za porušení demokratických zásad. Nepřiznávaly masovým organizacím tedy velkou váhu v mocenském mechanismu a naopak se je snažily podřídit stranickopolitickému systému.¹⁰² Sociální demokracie připisovala masovým organizacím budovaným na základě závodních rad velkou důležitost. Komunisté do svých představ nejsilněji promítli nové revoluční prvky, které významně ovlivňovaly podobu stranického systému. Narozdíl od ostatních politických stran považovali zvolené zastupitelské orgány za jednu (a ne vždy nejdůležitější) ze složek moci. Stejně podstatné pro

---

¹⁰¹ SLÁDEK, Zdeněk: *Vliv nacistické nadvlády na politický vývoj v Čechách a na Moravě*. Soudobé dějiny, 1, 1994, č. 4/5, s 532.

¹⁰² ČAPKA, František: *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. Brno 2008, s. 161.

KSČ byly tzv. přímé projevy vůle lidu, jako například manifestace, veřejné schůze a rezoluce.¹⁰³

Nejvýznamnější masovou organizací se stalo Revoluční odborové hnutí (ROH), ve kterém brzy převládl vliv komunistů a stalo se tak oporou jejich politických cílů a záměrů. Od samého začátku odbory prosazovaly odlišnou odborovou politiku, než tomu bylo dosud (dříve prosazovaly především mzdové požadavky).¹⁰⁴ ROH se postupem času stále více ztotožňovalo s vládní politikou a naopak očekávalo ze strany vlády plnou podporu pro svou činnost. Odbory si dokonce začaly nárokovat i podíl na politické moci, zejména v oblasti postupu proti kolaborantům a zrádcům. Obsadily pozice ve Svazu průmyslu i v bankovních a ostatních peněžních ústavech. Udržovaly čilý styk s hospodářskými ministerstvy, podílely se na zákonodárné iniciativě a dokonce vysílaly své zástupce do českých zastupitelských úřadů i mezinárodních organizací.¹⁰⁵ Odbory, ovládané komunisty, začaly brzy plnit funkci převodové páky k občanům. Kombinací tlaku shora (prostřednictvím politických orgánů) a zdola (prostřednictvím ROH) se podařilo podporovat komunistické návrhy a vyvolat tak zdání, že se jedná o požadavky pracujícího lidu.¹⁰⁶ Spolupráce komunistické strany a odborů trvala po celé období existence třetí republiky a vyvrcholila v době únorového puče v roce 1948.¹⁰⁷

Odborové hnutí na Slovensku se po válce obnovovalo za jiných podmínek, než v českých zemích. Zde bylo vystavěno na všeodborové linii, zatímco na Slovensku po linii svazové. Již v červnu 1945 byly navázány první kontakty mezi českým a slovenským odborovým ústředím a k jejich úplnému sloučení došlo v dubnu 1946.¹⁰⁸

Nejvýznamnější masovou organizací se v období třetí republiky stalo Revoluční odborové hnutí, které fungovalo jako další vstupní organizace KSČ.¹⁰⁹ Důležitou roli hrály dále odbojářské organizace,

---

¹⁰³ Tamtéž, s. 161.

¹⁰⁴ KALINOVÁ, L.: *c. d.*, s. 53.

¹⁰⁵ V paritně sestaveném Prozatímním národním shromáždění získaly osm poslaneckých křesel.

¹⁰⁶ PERNES, J.: *c. d.*, s. 1137.

¹⁰⁷ KALINOVÁ, L.: *c. d.*, s. 86.

¹⁰⁸ V té době měly sjednocené odbory okolo dvou milionů členů.

¹⁰⁹ Více o důrazu, který KSČ kladla na ovládnutí ROH viz *KSČ o úloze odborů při výstavbě socialismu*. Praha 1962.

svazy zemědělců, Svaz české mládeže a sportovní a tělovýchovné organizace. Nekomunistické politické strany si zachovaly vliv v Jednotném svazu českých zemědělců i v tělovýchovných organizacích, zejména v Sokole.¹¹⁰ Z církví si největší vliv v české společnosti podržela římskokatolická církev, kolem které působily početné spolky a instituce.¹¹¹

3.2.2 Vznik nových politických stran

Vznik nové politické strany byl vázán na souhlas existujících stran. Podmínkou bylo členství v národní frontě a souhlas s jejím programem. Komunisté prosazovali, aby v rámci národní fronty pokračovala spolupráce bloku tří socialistických stran. Mechanismus hlasování měl být založen na principu dohody na společném postupu, který ostatním stranám pouze předloží ke schválení. 8. června 1945 byla podepsána dohoda o založení Národního bloku pracujících lidí měst a venkova. Sociální demokracie, jejíž pozice byla oslabena vnitřním rozštěpením na dvě křídla, plně souhlasila se zapojením do bloku a s jeho záměry. Národní socialisté rovněž souhlasili s jednáním o vytvoření bloku socialistických stran, nicméně programově vycházeli spíše z představ E. Beneše. V rámci bloku by se tedy snažili o zmírnění příliš radikálních požadavků komunistů a sociálních demokratů.¹¹² Plán se ale neuskutečnil a během půl roku přestal blok fungovat. Znovu o obnovení bloku začala KSČ uvažovat na podzim 1947. Pokoušela se utvořit levicový blok společným postupem s ČSSD. To nakonec nebylo realizováno, protože tato dohoda vyvolala otřes v sociální demokracii a přivedla stranu k jednání o výměně vedení, především prokomunistického Z. Fierlingera.¹¹³

---

¹¹⁰ KOCIAN, J.: *Politický systém v letech 1945-1948*, s. 1128.

¹¹¹ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno 2007, s. 16.

¹¹² „V pojetí národních socialistů nebyl blok potřebný natrvalo a měl sloužit jen jako stupeň k tomu, aby se vytvořila národní fronta, v níž by se prostě rozplynul.“
LASTOVIČKA, Bohuslav: *V Londýně za války*. Praha 1961, s. 356.

¹¹³ KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru*. Brno 1997, s. 30.

O vzniku nových politických stran paradoxně rozhodovali přímo aktéři stranické soutěže. Došlo tak k uzavření stranickopolického systému, které bylo ještě podtržené zapojením všech povolených politických stran ve vládě a neexistenci reálné opozice. Lubomír Kopeček charakterizuje toto období jako období kartelu elit.¹¹⁴ V průběhu třetí republiky byl povolen vznik pouze dvěma novým politickým subjektům, Straně práce a Straně slobody před volbami v roce 1946.¹¹⁵ Podmínkou pro vznik nové strany byl bezpodmínečný souhlas s programem Národní fronty.

V období třetí republiky proběhly pouze dva další pokusy o založení nové politické strany, jeden v českých zemích a jeden na Slovensku. V první polovině roku 1946 se jednalo o vzniku Demokratické strany v českých zemích, jejíž vedení by se skládalo především z bývalých funkcionářů agrární strany a funkcionářů lidové strany. Tento pokus však nebyl realizován zejména proto, že další politická strana by pouze odčerpala voliče národně socialistické a lidové straně. Volebních zisků komunistů by se tato změna pravděpodobně nedotkla. Dalšími důvody proti jejímu vzniku byla tehdejší situace ve slovenské Demokratické straně, strach ze vzrůstu politického katolicismu na Slovensku, názorová nejednota zakladatelů a konečně i nesouhlas národní fronty, vyslovený v prosinci 1946.

Na Slovensku se již od podzimu 1945 uvažovalo o vzniku nové katolické strany. Krátce před volbami 1946 se ustavila nová formace s názvem Křesťansko-republikánská strana. Jejími zakladateli byli jak katoličtí představitelé Demokratické strany, nespokojení s převážně evangelickým vyznáním elit jejich, tak i další politici, stojící mimo stranu.¹¹⁶ Slovenská národní fronta předběžně se vznikem nové strany souhlasila za předpokladu, že dojde ke změně názvu (neměl nadále

---

¹¹⁴ Strana práce a Strana Slobody nebyly zapojeny ve vládě, ale kvůli svému minimálnímu významu to této charakteristice podle Kopečka neodporuje. Navíc jako členové národní fronty musely tyto strany respektovat vládní linii, nedá se tedy hovořit o opozici. KOPEČEK, L.: *c. d.*, s. 109.

¹¹⁵ Podle Václava Vebera byl vznik těchto stran povolen pouze proto, že komunisté měli strach z příliš velkého volebního zisku Demokratické strany. Chtěli tak rozptýlit její pozice a zmenšit počet jejich členů a voličů. VEBER, Václav: *Osudové únorové dny*. Praha 2008, s. 48.

¹¹⁶ KOPEČEK, L.: *c. d.*, s. 112.

obsahovat výraz „křesťanská“ a „republikánská“) a že se přihlásí k zásadám politiky národní fronty. To byli ochotni představitelé nové strany slíbit. Demokratická strana však pod hrozbou odlivu významné části voličů garantovala katolíkům 70% zastoupení ve vedení strany a dvoutřetinovou většinu počtu kandidátů na poslance (tzv. Dubnová dohoda). Tímto krokem přišla nová strana o většinu potenciálních představitelů i o podporu katolické hierarchie a její založení se tak stalo bezpředmětné.¹¹⁷

I přes působení různých názorových skupin uvnitř komunistické strany (slovenští nacionalisté, radikální komunisté, centralisté), existovala široká shoda na hlavním politickém cíli, zavedení režimu sovětského typu v Československu. Neváhali přitom k dosažení tohoto cíle použít ani nedemokratických či násilných prostředků – zneužití Státní bezpečnosti v politickém boji, sledování a zatýkání politických protivníků, cenzura, politické čistky státního aparátu, zbavení občanských práv velké skupiny obyvatel. Až nekriticky vyzdvihovali veškeré společenské změny, ke kterým došlo po roce 1945. Jejich vystoupení byla výrazně populistická a demagogická a obsahovala mnoho lží. Cílem bylo zdiskreditovat jejich politické konkurenty a agresivní propagandou připravit vhodnou atmosféru ke snadnějšímu přijetí komunistické společnosti.¹¹⁸

3.2.3 Komunistická infiltrace nekomunistických stran

Komunisté se od počátku snažili o proniknutí do nekomunistických stran. Karel Kaplan hovoří o dvou odlišných etapách, které se liší přístupem komunistů k infiltraci do nekomunistických stran. V první fázi (zhruba do podzimu roku 1947) se soustředili na získávání informátorů vyhlédnutých pro politickou spolupráci. Nešlo však o ucelenou informační síť. Spolupracovníky byli především předváleční členové nekomunistických stran, kteří se v průběhu války rozhodli vstoupit do

---

¹¹⁷ LIPTÁK, L: *c. d.*, s. 113.

¹¹⁸ SYRNÝ, Marek: *Poslanci Komunistické strany Slovenska v československém parlamente v letech 1945-1948*. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.): *Boleševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha 2004, s. 150.

KSČ a komunisté je přesvědčili, aby zůstali uvnitř strany a pracovali pro KSČ. Případně šlo o členy komunistické strany, kteří byli do nekomunistických stran vysíláni jako informátoři. Ti získávali zprávy o poměrech v nekomunistických stranách, o soukromých názorech a poměrech jejich hlavních představitelů a interní vnitrostranické informace.¹¹⁹ Zvláštní kategorií byli tajní členové KSČ. Těch byl pouze malý počet (odhadovaný mezi 40 a 50).¹²⁰

Ve druhé etapě komunisté předpokládali zformování opozičních frakcí v nekomunistických stranách, které by prosazovaly komunistické zájmy. Ve vnitřně rozštěpených stranách by pak došlo k výměně vedení ve prospěch KSČ.¹²¹

Od poloviny roku 1947 se komunisté soustředili na aktivní zasahování do činnosti nekomunistických stran. Metodou, kterou komunisté používali k destabilizaci nekomunistických stran, byly provokace bezpečnosti. Nejčastější praktikou bylo rozbíjení veřejných schůzí nekomunistických stran, sledování jejich funkcionářů za účelem vyvolat u nich nervozitu a nejistotu a zasílání falešné korespondence.¹²² V tomto období proběhly rovněž největší a nejznámější provokace bezpečnosti vůči nekomunistickým stranám – tzv. Mostecká aféra, Krčmaňská aféra a protistátní spiknutí na Slovensku.¹²³

---

¹¹⁹ KAPLAN, Karel: *Komunisté v československé Bezpečnosti v boji o moc*. Soudobé dějiny, 1, 1994, č. 4/5, s. 520.

¹²⁰ KAPLAN, K.: *Pět kapitol o únoru*, s. 13-14.

¹²¹ Toto Klement Gottwald vyhlásil jako oficiální politiku a záměr strany 27. listopadu 1947 na zasedání ÚV KSČ. Tamtéž, s. 28.

¹²² KAPLAN, Karel: *Komunisté v československé Bezpečnosti v boji o moc*, s. 520.

¹²³ Z nich je nejvýznamnější tzv. protistátní spiknutí na Slovensku z roku 1947. Více viz RYCHLÍK, Jan: *Tak zvané protistátní spiknutí na Slovensku na podzim 1947*. Slovanské historické studie, 25, 1999, s. 207.

4. ČINNOST NÁRODNÍ FRONTY V LETECH 1945-1948

Národní fronta představovala koalici nerovnoměrných politických sil. Komunisté usilovali o vedoucí pozici a očekávali, že se národní fronta stane nástrojem k vykonávání jejich politiky. K prosazování svých požadavků měli dostatečné prostředky. Komunistická strana byla nejsilnější, nejaktivnější a nejprůbojnější politická strana, která jako jediná měla podporu Moskvy.¹²⁴ Důležitým faktorem byl také vliv předsedy komunistické strany, Klementa Gottwalda. Prokázal se jako zkušený politický stratég a organizátor. V poválečném období si velmi zakládal podpoře mas a manipuloval jimi podle svých mocenských záměrů a stranické politiky.¹²⁵

Českoslovenští komunisté vnímali poválečnou spolupráci se Sovětským svazem nejen jako garanci existence poválečného Československa, ale především jako nástroj snazšího uchopení moci a zavedení komunistického režimu v Československu.¹²⁶ Nekomunistické politické strany v tomto období příliš nereflektovaly totalitní povahu sovětského systému. Sovětský svaz byl považován za jedinou záruku proti německé expanzi a byl blízký i jako slovanský stát. Nelze říci, že by představitelé nekomunistických stran byli zcela zaslepeni ve vztahu k Sovětskému svazu, jeho kritiku si ale často nedovolili prezentovat ani u vlastních stoupenců.¹²⁷

Nekomunistické strany uznávaly KSČ jako nejsilnější článek a národní fronta pro ně představovala platformu pro udržení komunistů u parlamentního jednání. Snažily se odstranit nevyváženost v národní frontě a spolupracovat na základě rovnosti. V tom však dosáhly jen částečných úspěchů.¹²⁸ Představitelé nekomunistických stran spatřovali v národní frontě jednu z hlavních záruk demokracie v Československu a zapojení KSČ pak vnímali jako faktor zabraňující úplnému

---

¹²⁴ KAPLAN, K.: *Mocní a bezmocní*, s. 18.

¹²⁵ Jeho schopnost ovládat masy se plně projevila v průběhu únorového puče. Tamtéž, s. 19.

¹²⁶ SYRNÝ, M: *c. d.*, s. 143.

¹²⁷ SLÁDEK, Zdeněk: *Vliv nacistické nadvlády na politický vývoj v Čechách a na Moravě*. Soudobé dějiny, 1, 1994, č. 4/5, s. 536.

¹²⁸ KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1945-48*, s. 111.

komunistickému mocenskému monopolu. Za další motivaci k udržení národní fronty je možno označit vliv mezinárodních okolností (např. spolupráci západních velmocí se Sovětským svazem v průběhu války), český a slovenský nacionalismus a úsilí o obnovu státu.¹²⁹ Nekomunistické strany věřily, že KSČ prošla během války změnou, stala se nacionalistickou a demokratickou a neměla nadále zájem na mocenském monopolu. Byly přesvědčeny, že disponují dostatečnými prostředky k udržení komunistické strany v rámci parlamentní demokracie.¹³⁰ Postupně se hromadily nejen konflikty mezi komunistickou stranou a nekomunistickou opozicí, ale i spory mezi nekomunistickými stranami navzájem, které hrozily až v rozpad národní fronty.

Složení a nastavení systému Národní fronty v konečném důsledku znamenalo, že nemohla existovat legální opozice, což zásadně odporuje demokratickým principům vládnutí. Národní fronta fungovala většinou pouze v ústředí, na nižší úrovni se scházela jen výjimečně. Její jednání byla zakončena dohodou, o které se nehlasovalo. Vyžadovala však souhlas všech. Pouze v případě, že se národní fronta nedohodla, bylo rozhodnutí přenecháno hlasování v parlamentu nebo v národních výborech. Program národní fronty určoval směřování státní politiky. Lze tedy hovořit o jejím mocenském monopolu, který se ale neprojevoval ve všech oblastech společenského života. V jeho rámci stále fungovaly demokratické principy vládnutí: politický pluralismus, svobodné volby, shromažďovací a tisková svoboda, nezávislé soudnictví a jiné.¹³¹

4.1 Důsledky parlamentních voleb v roce 1946

Významným mezníkem v tomto období se staly parlamentní volby, které se konaly 26. května 1946. Politické strany se na ně připravovaly již

---

¹²⁹ KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, s. 27.

¹³⁰ Tento názor však byl mylný již od počátku. Již v dubnu roku 1945 Klement Gottwald v prohlášení v tehdy nezveřejněném projevu ke komunistickým funkcionářům, že budoucí spolupráce všech stran národní fronty nevylučuje pokračující třídní boj. Tuto myšlenku opakoval v červnu 1945 již veřejně, kdy hovořil o nadcházejícím ideologickém, politickém, administrativním a hospodářském. SKILLING, H. Gordon: *Ohlédnutí: 1945-48*. Roč. 1, č. 4/5 (93/94), s. 538.

¹³¹ KOCIAN, J.: *Politický systém v letech 1945-1948*, s. 1128.

od ledna téhož roku. V březnu 1946 přijala národní fronta dohodu, že předvolební agitace politických stran bude vedena v duchu vládního programu a nebude nijak kritizovat vládní politiku. Odpovědnost za činnost vlády po volbách měla být společná. Žádná ze stran nesměla ve volebním souboji použít jméno prezidenta Beneše ke svému prospěchu. Kritika zahraniční politiky, např. spojení se Sovětským svazem, nebyla ve volební kampani povolena. Politické strany dále deklarovaly, že po volbách bude pokračovat spolupráce v rámci národní fronty.¹³²

Národní fronta se neshodla na zavedení tzv. bílých lístků, kterými by voliči mohli dát najevo nesouhlas s režimem. Bílé lístky se snažila prosadit komunistická strana. Naopak národní socialisté, lidovci a demokraté s tímto návrhem nesouhlasili. Domnívali se, že jejich zavedení by způsobilo, že voliči zakázaných stran by použili bílé lístky namísto volby některé ze stávajících nekomunistických stran. Tento spor nakonec musel rozhodnout parlament. Bílé lístky povoleny byly, ale jejich význam byl nakonec ve volbách minimální – použilo je pouze 0,45 % voličů.¹³³

Celostátním vítězem voleb se stala komunistická strana, která získala 37,94 % hlasů. V českých zemích drtivě zvítězili komunisté, na Slovensku Demokratická strana.¹³⁴ Vítězství komunistů v českých zemích bylo očekávané. Překvapivý však byl rozdíl mezi jimi a národně socialistickou stranou, která skončila jako druhá. Komunistická strana obdržela téměř o milion větší počet hlasů. KSČ zvítězila i na vesnici, což potvrdilo konec agrárního hnutí a myšlenek na obnovu agrární strany. Z celkových 156 volebních okrsků komunisté zvítězili ve 137 (v 18 volebních okrscích na Moravě zvítězila lidová strana), ve 43 okrscích získali nadpoloviční většinu a v 51 okrscích 40-50 % hlasů.¹³⁵

Na Slovensku se očekávalo vítězství Demokratické strany. Podobně jako v případě českých zemí a komunistické strany se však nepředpokládal natolik zásadní rozdíl mezi první a druhou stranou. DS

---

¹³² SLÁMA, Jiří – KAPLAN, Karel: *Die Parlamentswahlen in der Tschechoslowakei 1935 – 1946 – 1948*, Mnichov 1986, s. 36.

¹³³ Tamtéž, s. 38.

¹³⁴ Volební výsledky viz SLÁMA, Jiří – KAPLAN, Karel: *Die Parlamentswahlen in der Tschechoslowakei 1935 – 1946 – 1948*, Mnichov 1986.

¹³⁵ KAPLAN, K.: *Československo 1945-1948*, s. 48.

získala celkem 62 % hlasů, což bylo dvakrát více, než komunistická strana. Z 80 okrsků zvítězili demokraté v 72, komunisté získali většinu jen ve dvou. Obě zbývající strany (Strana Slobody a Strana práce) ve volbách neuspěly.

Výsledky voleb neovlivnily jen následné rozdělení moci. Promítly se do dalších oblastí, například do vztahů mezi politickými stranami a do vnitrostranických poměrů. Nekomunistické strany z výsledků voleb vyvodily nutnost lépe se připravit na další volby posílením svých stranických organizací, výstavbou stranického aparátu a boje o významné pozice ve státní a hospodářské správě a v masových společenských organizacích.¹³⁶

Výsledky voleb vypovídají o československém státě v tomto období mnohé. Lze z nich vyzorovat velký odklon voličů od svých tradičních politických stran. Došlo k rozvrácení tradičních vazeb, které si budovaly politické strany před válkou. To je patrné především u bývalé živnostnické, agrární a národně demokratické strany. Táborová struktura, která propojovala strany s voličskou základnou a kterou tyto strany dlouhodobě budovaly, byla narušena a semknutost táborů se výrazně oslabil.¹³⁷

Komunistická strana dokázala svým radikálním programem proniknout na vesnici, bývalou tradiční voličskou základnu agrární strany. I na Moravě, dřívější baště lidové strany, dokázala získat významné pozice. Drtivé vítězství komunistické strany v českých zemích dokazuje důležitost socioekonomických témat pro voliče zapříčiněnou negativními zkušenostmi velké části občanů s kapitalismem z období předválečné hospodářské krize. V důsledku poválečné pozemkové reformy a znárodnění došlo ke zmenšení předválečných sociálních rozdílů mezi obyvateli. To zapříčinilo nízký zájem o podporu alternativních stran. Dalším zásadním prvkem bylo stále přetrvávající rozčarování nad podpisem Mnichovské smlouvy západními velmocemi, snaha o ocenění odbojové činnosti komunistů a vděčnost Sovětskému svazu za

---

¹³⁶ SLÁMA, Jiří – KAPLAN, Karel: *c. d.*, s. 42.

¹³⁷ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: *Konsensuální a konsociační demokracie*. In: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno 2007, s. 225

osvobození. Volební výsledky podtrhly rozdíly mezi českými zeměmi a Slovenskem, kde se nejvýznamnější politickou silou stala strana zastupující politický katolicismus.

Dne 2. června 1946 byla jmenována vláda v čele s Klementem Gottwaldem.¹³⁸ Komunistická strana v této vládě obsadila devět křesel (sedm za KSC a dvě za KSS), lidové, Demokratické a národně socialistické straně připadla shodně čtyři křesla, sociálně demokratická strana obsadila ve vládě tři posty a dva ministři byli bez politické příslušnosti. Již během několika dní vláda představila nový program, tzv. Budovatelský program nové Gottwaldovy vlády, který obsahoval základní prvky komunistického volebního programu. V dobovém tisku byl tento program prezentován jako precizování Košického vládního programu.¹³⁹ Jeho hlavním bodem se stal dvouletý plán.¹⁴⁰ V oblasti státoprávního uspořádání hovořil o úpravě poměrů mezi Čechy a Slováky tak, aby byla zajištěna svébytnost slovenského národa „*aniž se tím poruší státní jednota Československé republiky; naopak tato jednota musí být ještě více upevněna.*“¹⁴¹ Program dále vyžadoval urychlení vypořádání se s minulostí a potrestání Němců, zrádců a kolaborantů. Odsun německé a maďarské menšiny považoval již jen za otázku organizační a technickou. V oblasti zahraniční politiky se zmiňuje o nutnosti pevného spojení se Sovětským svazem jakožto jediného garanta národní bezpečnosti.¹⁴² Nekomunistické strany oceňovaly, že znárodňování bylo v programu prohlášeno za ukončené. Bylo garantováno soukromé vlastnictví a zůstaly zachovány záruky střednímu stavu, drobným řemeslníkům a obchodníkům. Představitelé těchto stran shodně doporučovali veřejnosti vládní program akceptovat. Nekomunistické strany se soustředily pouze na dojednávání detailů, které nakonec

---

¹³⁸ Krátce se uvažovalo z mezinárodních důvodů o postu ministerského předsedy pro prokomunistického sociálního demokrata Z. Fierlingera.

¹³⁹ Veber, V.: c. d., s. 59.

¹⁴⁰ Jeho hlavním cílem bylo zvýšení průmyslové výroby, dosažení předválečné úrovně zemědělství a industrializace Slovenska. *Budovatelský program třetí vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. Praha 1946, s. 5-6.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 5.

¹⁴² „*Vnější bezpečnost, ba přímo existence naší Republiky se opírá o trvalé spojení a všestrannou spolupráci a naším mohutným spojencem, Sovětským svazem.*“ Tamtéž, s. 25.

poněkud zdržely realizaci komunistických záměrů.¹⁴³ Již na podzim roku 1946 byla proklamována československá cesta k socialismu.

4.2 Národní fronta po volbách v roce 1946

Období po parlamentních volbách lze charakterizovat jako období rozporuplné spolupráce v národní frontě, tedy snahy o dosažení kompromisů a stupňujícího se politického napětí.¹⁴⁴ Komunistická strana, představovaná především K. Gottwaldem, se od poloviny roku 1947 stávala ve vztahu k partnerům stále neústupnější. Strategií předsedy KSČ ve sporech v národní frontě nebo ve vládě bylo vždy přijít s dopředu připraveným řešením a povolit diskusi jen o detailech. V politických, mocenských i ekonomických konfliktech chtěl mít vždy úspěch. Byla pro něj charakteristická ideologizace veškerých sporů, při kterých zapomínal na veškeré sliby, sjednané dohody a záruky, které dal dříve jménem strany. Nebyl ani proti krokům, které připravovala komunistická bezpečnost proti ostatním politickým stranám.¹⁴⁵

Do střetu se dostávala různá pojetí demokracie a politického systému, přičemž nekomunistické strany nebyly na konflikt připraveny. Nekomunistické politické strany považovaly dosažené změny za ukončení transformačního procesu. Domnívaly se, že již bylo dosaženo socialistického základu režimu a nyní bude potřeba socialismus uskutečňovat. Představitelé nekomunistických stran doufali, že svými ústupky a snahou vyhovět komunistickým požadavkům, se KSČ změní na stranu odpovědnou veřejnosti a zanechá své mocenské ambice chopit se vlády jako jediná politická síla v zemi.¹⁴⁶ Komunisté však (zejména ke konci roku 1947) otevřeně směřovali k monopolu moci, což destabilizovalo režim a zapříčinilo krizi třetí republiky.

---

¹⁴³ Například se zasadily, aby byly zrovnoprávněny všechny druhy podnikání, tedy i soukromé. To bylo příčinou ostrého protestu ortodoxních komunistů. Kvůli následným diskusím byl zákon a osnova dvouletého plánu přijata s dvoutýdňovým zpožděním. VEBER, V.: *c. d.*, s. 59.

¹⁴⁴ KOCIAN, J.: *Poválečný vývoj v Československu 1945-1948*, s. 57.

¹⁴⁵ KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, s. 19.

¹⁴⁶ VEBER, V.: *c. d.*, s. 60.

Zpětně lze hodnotit jako chybu nekomunistických stran, že z výsledků voleb okamžitě nevyvodily nutnost užší vzájemné spolupráce a společného postupu proti komunistické straně. Jejich hlavním pochybením bylo, že nedokázaly najít vzájemnou shodu na podstatných tématech. Navíc byly neustále oslabovány levicovými křídly, které se uvnitř stran formovaly a také častými útoky komunistické strany.

Ke společnému postupu a pomalému sblížení nekomunistických stran začalo docházet až ve druhé polovině r. 1947 pod vlivem zvýšené aktivity a tlaku KSČ. Do té doby byly rozpory mezi těmito stranami velmi výrazné a ani členstvo a nižší organizace nebyly připravené na změnu této politiky. Podnět ke sblížení nekomunistických stran vydali národní socialisté, kteří se v létě 1947 dohodli nejprve s Demokratickou a poté s lidovou stranou na společném postupu proti komunistům. Toto uspořádání se projevilo v jejich postojích ve vládě, parlamentu, národní frontě, nižších orgánech moci i v jejich institucích. Zde zastávaly a společně prosazovaly stejná stanoviska. Tímto postupem dosáhly úspěchu v oblasti bezpečnosti, řešení krize na Slovensku nebo při změně zákona o pozemkové reformě.¹⁴⁷ Nekomunistická opozice ale nevystupovala jako jednotné sdružení politických stran z obavy před nařčením, že vytvářejí protikomunistický blok a protivládní politiku. Karel Kaplan hovoří o anonymní, tajné opozici, které neměla odvahu o společných dohodách instruovat ani své nižší složky. O společném postupu se veřejnost dozvíдалa pouze z jejich tisku a náznaků vyšších funkcionářů ve veřejných projevech na schůzích. Nešlo také o protivládní opozici, neboť v ní tyto strany byly zastoupeny. Opozice mířila proti nejsilnější vládní straně, kterou ale nebylo možné z vlády vytlačit.

---

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 106.

V průběhu roku 1947 se vyostřila situace na Slovensku a její vliv na vnitřní politiku ČSR narůstal. Byla vykonstruována provokace komunistické bezpečnosti, tzv. protistátní spiknutí na Slovensku. Slovenský problém byl v podstatě uměle vytvořený, jeho příčinou byla ve skutečnosti snaha komunistů zbavit Demokratickou stranu vedoucího postavení, její rozštěpení a dosazení komunistů do mocenských struktur. Bylo vyvoláno zdání, že na Slovensku se chystá státní převrat, do kterého jsou zapojeni i činitelé DS. Zlikvidovat tuto stranu se komunistům nepodařilo, došlo pouze k redukci zástupců DS ve Sboru pověřenců. Přesto byla tato krize nejdůležitější předehrou únorových událostí. RYCHLÍK, Jan: *Tak zvané protistátní spiknutí na Slovensku na podzim 1947*. Slovanské historické studie, 25, 1999, s 207

Spojoval ji odpor proti komunistickému monopolu moci a touha o udržení demokracie.

Nekomunistické strany také postrádaly vůdčí osobnost. Uznávaly vedoucí politickou pozici prezidenta E. Beneše, ten se však ústřední postavou opozice nikdy nestal. S postupem nekomunistických stran sympatizoval, ale snažil se za každou cenu udržet svou nadstranickost.¹⁴⁸ Své názory na většinu vnitrostranických problémů až do léta 1947 formuloval jen velmi obecně a spíše v náznacích. V jeho projevech a rozhovorech se neobjevovaly.¹⁴⁹ Vedení nekomunistických stran na něj až příliš spoléhalo a přisuzovalo mu roli, pro kterou neměl osobní ani objektivní předpoklady.¹⁵⁰ Prezident Beneš, stejně jako představitelé nekomunistických stran, si jen pomalu uvědomoval změnu strategie komunistické strany v létě roku 1947. Vzhledem k celkové vnitropolitické situaci a absenci podpory ze strany západních států (které nabízely maximálně rozšíření obchodní výměny, zatímco silná KSČ měla plnou podporu Sovětského svazu), nemohl Edvard Beneš v únoru roku 1948 konečný mocenský konflikt nikterak ovlivnit.¹⁵¹

Navíc se nepodařilo, aby byl boj nekomunistických sil za demokracii přijat v povědomí většiny obyvatel. Představitelé nekomunistických stran spoléhali na demokratické tradice národa, které nedovolí nástup diktatury. Jednali jako v podmínkách parlamentní demokracie a včas si neuvědomili, že stávající systém jí není. Převládaly mezi nimi parlamentní a demokratické iluze a spoléhali na parlamentní pravidla politické soutěže, která ale nebyla dostatečně účinná, aby zabránila nástupu komunistů k moci. Soustředili se na snahu o udržení systému a národní fronty a očekávali, že rozhodující mocenský střet přijde ve volbách v roce 1948. Nepomysleli ale na změnu sovětské politiky.¹⁵² Ke sblížování nekomunistických stran došlo až velmi pozdě, komunisté je předběhli s přípravami na mimoparlamentní střetnutí.

---

¹⁴⁸ ZEMAN, Zbyněk: *Edvard Beneš. Politický životopis*. Praha 2000, s. 286.

¹⁴⁹ DEJMEK, Jindřich: *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Část druhá, Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha 2008, s. 606.

¹⁵⁰ KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1945-48*, s. 117.

¹⁵¹ DEJMEK, J.: *c. d.*, s. 719.

¹⁵² Od založení Informbyra na podzim roku 1947 se stupňoval sovětský tlak na místní komunistické strany, aby co nejrychleji převzali úplnou moc.

Velkou chybou nekomunistických stran bylo, že od počátku nevystoupily jednotně na podporu Demokratické strany, což zapříčinilo přechodnou nedůvěru představitelů DS ve společný postup.

Největší napětí v národní frontě vyvolávaly poměry v bezpečnosti. Nekomunistickým stranám se společně podařilo prosadit vládní návrh zákona o politické demokracii v bezpečnosti, který ale komunistický ministr vnitra odmítl provést. Na protest proti jeho jednání se 20. února 1948 rozhodlo 12 ministrů tří nekomunistických stran (národně socialistické, lidové a slovenské Demokratické strany) podat demisi, což zapříčinilo vládní krizi. Komunistická strana mobilizovala masy, ve velkých městech začaly vznikat Lidové milice a proběhla generální stávka na podporu požadavků KSČ.¹⁵³ 25. února přijal prezident republiky demisi ministrů a podepsal návrh složení nové vlády, předložený K. Gottwaldem. Vláda tak byla doplněna ze zástupců těch stran, které podaly demisi a kteří byli ochotni spolupracovat s KSČ. Byla vytvořena vláda tzv. obrozené národní fronty.¹⁵⁴ Únorovým převratem byl odstraněn dosavadní systém limitovaného pluralismu, systém, vybudovaný na koalici národní fronty a byl vytvořen systém monopolu komunistické moci.

Období třetí republiky představuje zvláštní přechodný systém v československých dějinách. O částečně demokratickém charakteru tohoto období svědčí obnova mnohých předválečných parlamentně demokratických institucí a principů. Zčásti byla zachována politická a společenská pluralita a došlo k obnovení občanské společnosti. Stále existovala alternativní média, především tisk nekomunistických politických stran. Polosoutěživé volby v roce 1946 proběhly formálně podle poměrného volebního systému a všechny politické strany měly zastoupení podle svého volebního výsledku. Vzniklá vláda se tak stala nejširší možnou koalicí. Demokratické nejvyšší politické orgány jako parlament a vláda fungovaly, třebaže v částečně deformované podobě.¹⁵⁵

Přesto se však nedá hovořit o systému třetí republiky jako o parlamentní demokracii. Jedním z nejvýznamnějších faktů je omezení

---

¹⁵³ KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, s. 163.

¹⁵⁴ Podrobně o průběhu únorového puče např. KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru, Nekrvavá revoluce*. Veber, Václav: *Osudové únorové dny*.

¹⁵⁵ HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: *c, d.*, s. 223.

počtu politických stran, které vstupovaly do politického systému a nemožnost vzniku nových alternativ. V důsledku poválečných reforem se prosadila výrazná etnicko-sociální homogenizace obyvatelstva.¹⁵⁶ Dalším limitem třetí republiky bylo státoprávní postavení Slovenska. To se formálně těšilo velké míře autonomie, ve skutečnosti byl ale stát unitární, centrálně ovládaný. Nedošlo k obnovení předválečné horní komory parlamentu, senátu. Značná část sdělovacích prostředků byla pod kontrolou komunistů,¹⁵⁷ čímž byl omezen přístup občanů k alternativním zdrojům informací. Svoboda projevu byla částečně limitovaná. To je patrné zejména na kampani před volbami 1946. Početná skupina obyvatel byla vyloučena z účasti na politické soutěži. Poválečné Československo bylo vybudované na principu národního státu Čechů a Slováků a na principu kolektivní zodpovědnosti německé a maďarské menšiny za rozbití republiky. Tyto principy byly zakotveny v Košickém vládním programu. V srpnu 1945 podepsal prezident Beneš ústavní dekret, kterým bylo německé a maďarské obyvatelstvo zbaveno státního občanství. Příslušníci národnostních menšin tak pozbyli ústavní ochrany, občanských a politických práv. Stali se neplnoprávnou a diskriminovanou kategorií obyvatelstva.¹⁵⁸

Monopol národní fronty tvořil mocenský základ státu, přičemž nejsilnější strana používala k prosazení svých cílů mimoparlamentní prostředky. Zároveň neměla konkurenta, který by jí v tom mohl zabránit, neboť politické strany v národní frontě byly svázány loajalitou a nejednotné ve svém postupu. Nekomunistické politické strany v tomto období sváděly nerovný boj o udržení demokracie a zachování politické plurality. Hlavní příčinou jejich neúspěchu je, že spoléhaly pouze na parlamentní prostředky boje o moc a očekávaly rozhodující střetnutí ve volbách. Další, možná větší pochybení, je jejich vzájemná svárliвість, neschopnost a neochota dohodnout se na společném postupu proti KSČ.

---

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 224.

¹⁵⁷ Bezprostředně po osvobození se komunisté zmocnili například tiskových podniků bývalé agrární strany. PERNES, J.: *c. d.*, s. 1137.

¹⁵⁸ BARNOVSKÝ, Michal: *Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945-1950*. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha 2004, s. 155.

Zpočátku se soustředily pouze na svou vlastní obnovu a vlastní vymezení ve stranickém systému. K jejich sblížení došlo až ke konci roku 1947 pod stupňujícím se tlakem KSČ, avšak na navázání užší spolupráce bylo již pozdě. Postup zástupců tří nekomunistických stran v průběhu únorové krize je velmi sporný. Většina historiků se shoduje v názoru, že šlo o nedomyšlený, nepřipravený krok, který umožnil komunistům snadné převzetí moci.

ZÁVĚR

Po druhé světové válce došlo k radikální celoevropské změně stranických systémů. Ve státech, které po válce připadly do sféry zájmu Sovětského svazu, se poprvé dostaly do vlád komunistické strany, které byly až do té doby slabé a často ilegální. V těchto zemích vznikly nové politické režimy, které v mnoha směrech vykazovaly podobné znaky. Byly vytvořeny koaliční vlády národních front, v rámci kterých společně působily občanské a komunistické strany. Národní fronty měly být koalicemi konsensu, nepočítalo se s existencí opozice. Jejich úkolem bylo provést nutné socioekonomické reformy a obnovit státní správu. Již od počátku chápali komunisté národní fronty jako prostředek k budoucímu uchopení moci a přímý nástroj sovětizace daných států. Postupně ovládli podstatné složky státního aparátu, podařilo se jim infiltrovat a rozbít nekomunistické politické strany až postupně převzali veškerou politickou moc.

Československý vývoj vykazoval v mnoha ohledech podobné znaky jako vývoj v ostatních státech střední a východní Evropy. Již v průběhu války byla zástupci exilové londýnské vlády a moskevskou komunistickou reprezentací dohodnuta podoba poválečného politického a stranického uspořádání. To mělo spočívat v omezení demokratických pravidel, konsensuální politice a především ve zjednodušení stranického systému.

V poválečném Československu, stejně jako v celé Evropě, vzrostlo levicové smýšlení obyvatel, což se významně projevilo na výsledcích voleb v roce 1946. Podobně jako v ostatních státech střední a východní Evropy se zde plně prosadil požadavek konsensuální politiky. Program národní fronty byl závazný pro všechny existující politické strany, což eliminovalo pravděpodobnost politických neshod a složitých vyjednávání. I v Československu, stejně jako v dalších státech střední a východní Evropy, komunisté prosazovali umírněné agrární a socioekonomické reformy. Kladli důraz na nacionální otázky a jako svůj hlavní cíl stanovili československou cestu k socialismu. Z politických stran zůstaly zachovány pouze ty strany, které nebylo možno obvinít za kolaboraci

s fašistickým režimem. Počet stran byl oproti předválečnému období výrazně limitován.

Tato práce se zabývala typem stranického uspořádání častého v tehdejší Evropě, národními frontami. Jako případová studie byl zvolen případ československé národní fronty. V úvodu byly stanoveny dva hlavní cíle. Prvním cílem bylo přiblížení problematiky vzniku národních front v zemích střední a východní Evropy a jeho prostřednictvím dokázat, že vznik národní fronty v Československu nebyl ojedinělý příklad takového stranického uspořádání. Druhým cílem byla podrobná analýza vývoje a činnosti stran seskupených v československé národní frontě, ve které byla hlavní politickou silou komunistická strana.

Hypotézy, stanovené v úvodu práce, byly potvrzeny. Východiskem první hypotézy byl předpoklad, že systémy národních front ve státech střední a východní Evropy sloužily jako přímý nástroj sovětizace těchto států a pro komunistické strany pak představovaly národní fronty nástroj k uchopení moci. Tato hypotéza byla prokázána v první kapitole. Důsledky poválečného rozdělení světa a fakt, že se státy střední a východní Evropy dostaly do sféry zájmů Sovětského svazu, determinovaly jejich poválečný vývoj. Při prokazování této hypotézy byl kladen důraz především na podobnost jevů a událostí v těchto státech, program národních front a na roli komunistických stran v těchto nově vznikajících režimech. Byl rovněž doložen významný vliv Sovětského svazu na dění ve státech, které spadaly do sféry jeho zájmu.

Druhá hypotéza prokázala, že nekomunistické strany souhlasily se systémem národní fronty proto, že v limitovaně pluralistickém systému předpokládaly vysoký podíl na moci. Zároveň se domnívaly, že zůstanou zachovány základní rysy parlamentně demokratického systému. Již v průběhu války se nekomunistické strany shodly na nutnosti omezení předválečné stranické plurality a zákazu pravicových stran za kolaboraci s fašistickým režimem. Prvotní návrhy na zachování agrární strany byly zamítnuty. Zástupci lidové a národně socialistické strany doufali, že bývalí voliči agrární strany přejdou k jejich stranám a zvýší se jim tak volební podpora. To se ale nakonec nepotvrdilo a tradiční voličskou základnu agrární strany, vesnici, zcela ovládla ve volbách v roce 1946

komunistická strana. Nekomunistické strany rovněž věřily, že zásadní socioekonomické a politické změny, které byly po roce 1945 dosaženy, jsou konečné a režim bude dále fungovat v nově stanoveném rámci.

Třetí hypotéza byla zkoumala činnost nekomunistických stran po volbách v roce 1946. Tyto strany se neshodly na společném postupu proti komunistům, nebyly ochotné se dohodnout na spolupráci, čímž ulehčily komunistické straně cestu k převzetí moci. Představitelé nekomunistických stran si neuvědomovali, že nejednají ve standardních podmínkách parlamentní demokracie a nebyly připravené na neparlamentní formu boje o moc. Z neúspěchu ve volbách vyvodili pouze obecné závěry a nutnost lépe se připravit na další volební střetnutí. Tyto strany byly navíc oslabovány útoky bezpečnostního aparátu a infiltrací komunistů, což bylo příčinou jejich destabilizace. K postupné spolupráci a sblížování nekomunistických stran došlo až na podzim roku 1947, kdy již bylo na koordinovaný postup a zamezení komunistickému převzetí moci příliš pozdě. Tyto strany dosáhly sice společným postupem dílčích úspěchů, nicméně nebyly schopny zabránit komunistické straně úplnému uchopení moci.

Únorovým pučem skončilo zvláštní přechodné období třetí republiky. Bezprostředně po únorovém převratu přistoupila Komunistická strana Československa k budování totalitního státu s centralizovanými a kontrolovanými mechanismy řízení a ovládnutí moci. Došlo k likvidaci politické plurality, která existovala v období třetí republiky a tvorba politické linie státu se zcela přesunula na komunistickou stranu. Během několika měsíců se nekomunistické strany pod tlakem KSČ rozložily a strany, které zůstaly v systému zachovány, byly přetvořeny v bezvýznamné instituce.

Období třetí republiky připravilo nástup komunistické strany k úplnému převzetí moci. Zpětné hodnocení vývoje třetí republiky může vyvolat zdání, že již od jejího počátku bylo zřejmé, že tento systém směřuje ke komunistickému monopolu. Zkoumání problematiky politických stran v daném období nabízí několik oblastí, které by si zasloužily podrobnější zpracování v odborné literatuře. Jednou ze základních premis této práce bylo, že systém československé národní

fronty nebyl v Evropě ojedinělý. Nadále bude nutné zkoumat tuto problematiku úžeji ve vztahu s vývojem ve srovnatelných zemích. Nelze opomenout, že podobné režimy jako v Československu vznikly i v dalších státech střední a východní Evropy. Režimy limitované demokracie se zdály být v tomto období běžné a žádoucí k zavedení potřebných reforem a překonání poválečných problémů.

Stále zůstává předmětem diskuse, zda mohly nekomunistické strany společným postupem zabránit únorovému puči. I přes chyby, kterých se nekomunistické strany dopustily, je ale nutno uznat, že neměly reálnou šanci zabránit nástupu komunistů. Komunistická strana měla silnou vůdčí osobnost, početnou členskou základnu a velký vliv v masových organizacích. K prosazení svých požadavků používala i násilné prostředky. Navíc jako jediná strana disponovala silnou podporou ze zahraniční, podporou Sovětského svazu. Nekomunistické strany postrádaly vůdčí osobnost a jejich podpora z demokratického západu byla velmi slabá. KSČ disponovala veškerými prostředky k uchopení moci a byla ochotná je využít. Převaha komunistické strany se plně prokázala v průběhu únorového puče. Infiltrace KSČ do nekomunistických stran, vznik levicových křídel a jejich vnitřní rozštěpení si zaslouží být předmětem dalšího výzkumu.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

BENEŠ, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k Novému vítězství*. Praha, Naše vojsko 2004.

BENEŠ, Edvard: *Paměti. Část II., Od Mnichova k nové válce a k Novému vítězství*. Praha, Orbis 1948.

Budovatelský program třetí vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Praha, Orbis 1946.

DRTINA, Prokop: *Československo můj osud: Kniha života českého demokrata 20. století. Sv. 2., kniha 2, Rok 1947 - únor 1948*. Toronto, Sixty-Eight Publishers 1982.

FEIERABEND, Ladislav K.: *Politické vzpomínky III*. Brno, Atlantis 1996.

Košický vládní program. Praha, Svoboda 1984.

KSČ o úloze odborů při výstavbě socialismu. Praha, Práce 1962.

LAŠTOVIČKA, Bohuslav: *V Londýně za války*. Praha SNPL, 1961.

RIPKA, Hubert: *Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka*. Brno, Atlantis 1995.

LITERATURA

ALBRIGHT, David E. (Ed.): *Communism and Political Systems in Western Europe*. Boulder, Westview Pr. 1979.

BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolícká cirkve v Československu 1945-1989*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2007.

BARNOVSKÝ, Michal: *Politické strany na Slovensku*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno, Doplněk 2005.

BARNOVSKÝ, Michal: *Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945-1950*. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha, Dokořán 2004.

BARTLOVÁ, Alena: *Hlinkova slovenská ľudová strana*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl I. Období 1861-1938*. Brno, Doplněk 2005.

BROD, Toman: *Osudný omyl Edvarda Beneše*. Praha, Academia 2002.

BROKLOVÁ, Eva: *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938*. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 1992.

BURKS, Richard V.: *The Dynamics of Communism in Eastern Europe*. Princeton, Princeton University Press 1961.

CARAMANI, Daniele: *The Societies in Europe. Elections in Western Europe since 1815. Electoral Results by Constituencies*. New York, Macmillan 2000.

ČAPKA, František: *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. Brno, Masarykova univerzita 2008.

ČVANČARA, Jaroslav: *Někomu život, někomu smrt: československý odboj a nacistická okupační moc*. Praha, Laguna 2008.

DEJMEK, Jindřich: *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Část druhá, Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha, Karolinum 2008

DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno, Atlantis 1998.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938-1939*. Praha-Litomyšl, Paseka 2004.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XV.a, 1938-1945*. Praha-Litomyšl, Paseka 2006.

GIABINSKIJ, Leonid: *Informbyro a východní Evropa. Vzájemný poměr vnitřních a vnějších faktorů v procesu sovětizace*. Soudobé dějiny, 1, 1994, č. 3-4, s. 463-472.

GRZYMALA-BUSSE, Anna: *Redeeming the Communist Past. The regeneration of Communist Parties in East Central Europe*. Cambridge, Cambridge University Press 2002.

GRZYMALA-BUSSE, Anna: *The Organizational Strategie of Communist Parties in East Central Europe, 1945-1989*. East European Politics and Societies. 15, 2001, č. 2, s. 421-453.

HARNA, Josef: *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918-1938*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl I. Období 1861-1938*. Brno, Doplněk 2005.

HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: *Konsensuální a konsociační demokracie*. In: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2007.

HLOUŠEK, VÍT – KOPEČEK, Lubomír: *Politické strany. Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha, Grada 2010.

HOLZER, Jan: *Stranický systém druhé republiky*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno, Doplněk 2005.

IRMANOVÁ, Eva: *Maďarsko v éře sovětizace*. Ústí nad Labem, Albis international 2008.

JUDT, Tony: *Poválečná Evropa*. Praha, Slovart 2008.

KALINOVÁ, Lenka: *Východiska, očekávání a realita poválečné doby*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004.

KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1945-48*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1991.

KAPLAN, Karel: Komunisté v československé Bezpečnosti v boji o moc. Soudobé dějiny, 1, 1994, č. 4/5, s. 517-522.

KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*. Toronto, Sixty-Eight Publishers 1989.

KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha, Mladá fronta 1993.

KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru*. Brno, Doplněk 1997.

KAPLAN, Karel: *První poválečná vláda*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky ve spolupráci se Státním ústředním archivem 1992.

KLÁTIL, František: *Republika nad stranami*. Praha, Melantrich 1992.

KOČIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno, Doplněk 2005.

KOČIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948*. Brno, Doplněk 2002.

KOČIAN, Jiří: *Political Culture in Czechoslovakia 1945-1968*. In: HUŁAS, Magdalena – PÁNEK, Jaroslav (Eds.): *Political Culture in Central Europe (10th – 20th Century). Part II. 19th and 20th Centuries*. Warsaw, Institute of the Polish Academy of Sciences 2005.

KOČIAN, Jiří.: *Politický systém v letech 1945-1948*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno, Doplněk 2005.

KOČIAN, Jiří: *Poválečný vývoj v Československu 1945-1948*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1993.

KOPEČEK, Lubomír: *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2006.

KOVÁČ, Dušan: *Dejiny Slovenska*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2010.

KOVÁČ, Dušan: *Slovensko v mezivojnovom Československu*. Soudobé dějiny, 2, 1995, č. 2-3, s. 225-236.

KŘEN, Jan: *Dvě století střední Evropy*. Praha, Argo 2005.

KUBÁT, Michal: *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století. Institucionálně politická studie*. Praha, Dokořán 2006.

KUKLÍK, Jan: *Londýnský exil a obnova Československa*. Praha, Karolinum 1998.

KUKLÍK, Jan: *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha, Linde 2002.

KUKLÍK, Jan: *Sociální demokracie a sociální demokraté mezi dvěma totalitami (1938-1948)*. In: *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*. Brno, Doplněk 2006.

KUKLÍK, Jan: *Strana národní jednoty*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno, Doplněk 2005.

KUKLÍK, Jan: *Národní strana práce (1938-1939)*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno, Doplněk 2005.

KUKLÍK, Jan a kol.: *Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989*. Praha, Linde 2009.

LEGTERS, Lyman H.: *Eastern Europe. Transformation and Revolution, 1945-1991*. Toronto, Heath 1992.

LIPTÁK, Ľubomír: *Politické strany na Slovensku 1860-1989*. Bratislava, Archa 1992.

MAREK, Pavel: *Komunistická strana Československa*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl I. Období 1961-1938*. Brno, Doplněk 2005.

MAREK, Pavel: *Sudetoněmecká strana*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl I. Období 1861-1938*. Brno, Doplněk 2005.

MARK, Eduard: *Stalins National Front Strategy for Europe, 1941-1947*. Washington, Cold War International History Project 2001.

Dostupné z: <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/ACFB11.pdf>
(ověřeno k 11. 4. 2011)

PEHR, Michal: *Jan Šrámek a třetí republika*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek. Kněz, státník, politik*. Olomouc, Moneta-FM 2004.

PERNES, Jiří: *Komunistická strana Československa*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno, Doplněk 2005.

RUPNIK, Jacques: *Jiná Evropa*. Praha, Prostor 1992.

RYCHLÍK, Jan: *Tak zvané protistátní spiknutí na Slovensku na podzim 1947*. Slovanské historické studie, 25, 1999, s. 187-207

SKILLING Gordon H.: *Ohlédnutí: 1945-48*. Soudobé dějiny, 1, 1994, č. 4/5, s. 536-539.

SLÁDEK, Zdeněk: *Vliv nacistické nadvlády na politický vývoj v Čechách a na Moravě*. Soudobé dějiny, 1, 1994, č. 4/5, s. 532-536.

SLÁMA, Jiří – KAPLAN, Karel: *Die Parlamentswahlen in der Tschechoslowakei 1935 – 1946 – 1948*. Mnichov, R. Oldenburg 1986.

SWAIN, Geoffrey – SWAIN, Nigel: *Eastern Europe since 1945*. Londýn, Macmillan 1998.

SYRNÝ, Marek: *Poslanci Komunistické strany Slovenska v československom parlamente v rokoch 1945-1948*. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha, Dokořán 2004.

ŠOLC, Jiří: *Podpalte Československo!: kapitoly z historie československého zahraničního a domácího odboje (1939-1945)*. Praha, Naše vojsko 2005.

TÁBORSKÝ, E.: *Prezident Beneš mezi západem a východem*. Praha, Mladí fronta 1993.

TRAPL, Miloš: *Politici bývalé agrární (republikánské) strany v Československé straně lidové v letech 1945-1948*. In: SOUŠA, Jiří – MILLER, Daniel E. – HRABIK SAMAL, Mary: *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha, Karolinum 2004.

VEBER, Václav: *Osudové únorové dny*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2008.

VEČEŘA, Pavel: *Národní souručenství*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno, Doplněk 2005.

VODIČKA, Karel – CABADA, Ladislav: *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. Praha, Portál 2007.

VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla: *Československá sociální demokracie*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl II. Období 1938-2004*. Brno, Doplněk 2005.

VYKOUKAL, Jiří: *Sovětizace, lidová demokracie a komunismus*. In: *Sovětizace východní Evropy. Země střední a východní Evropy v letech 1944-1948*. Praha, Historický ústav 1995.

VYKOUKAL, Jiří: *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha, Libri 2000,

WRONA, Janusz: *System partyjny w Polsce 1944-1950*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskie 1995.

ZEMAN, Zbyněk: *Edvard Beneš. Politický životopis*. Praha, Mladá fronta 2000.

ZEMAN, Zbyněk: *Vzestup a pád komunistické Evropy*. Praha, Mladá fronta 1998.

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá systémem národní fronty v Československu mezi lety 1945 a 1948. Po válce došlo k výrazné proměně stranických systémů v celé Evropě. Ve státech střední a východní Evropy vznikly národní fronty, koalice občanských a komunistických stran, které vytvářely první poválečné vlády. Cílem komunistických stran bylo ovládnutí národních front a jejich prostřednictvím uchopení veškeré moci v těchto státech.

K dohodě o uspořádání stranického systému v poválečném Československu došlo již v průběhu války na základě ujednání mezi zástupci exilové londýnské vlády a moskevské komunistické reprezentace. Předválečné pravicové strany byly zakázány za údajnou kolaboraci s fašistickým režimem, došlo k výrazné redukci počtu politických stran. Strany, které zůstaly v systému zachovány, byly sdruženy pod střešovou organizací, národní frontu. Systém národní fronty mezi lety 1945 a 1948 je charakterizován limitovaným počtem politických stran sdružených v široké koalici, neexistencí relevantní povolené opozice a rozdílným vývojem v českých zemích a na Slovensku.

This work deals with the system of the National Front in Czechoslovakia in the years 1945-1948. After the World War II a significant transformation of party systems took place across Europe. So called National Fronts were established in Central and Eastern Europe. These coalitions of civic and Communist parties formed the first postwar governments. The aim of the Communist Parties was to dominate the National Fronts and use them to seize power in these countries.

The agreement of subsequent reconstruction of the party system in post-war Czechoslovakia had already been made during the World War II as the result of negotiation of the Exile Government in London and Moscow Communist representation. Reduction of significant number of political parties was agreed. Right-wing parties were banned for

collaboration with the fascist regime. That parties which remained in the system were grouped under the National Front umbrella organization. The system of the National Front between 1945 and 1948 is characterized by a limited number of political parties, lack of allowed opposition and by different development in Czech and Slovak part of the Republic.